

Research Article/Araştırma Makalesi

Can Baytak'ın Koronavirüs Karikatürlerinde Kültürel Kodların Değişimi Üzerine Bir Değerlendirme

An Evaluation on the Change of Cultural Codes in Can Baytak's Coronavirus Caricatures

Zeynep TÜRKSEVER ¹

<https://doi.org/10.15659/tjss.2026.014>

ÖZ

Bu çalışma, 2019 yılının aralık ayında Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan ve küresel bir yayılım gösteren COVID-19 salgınının Türk toplum yaşantısında meydana getirdiği değişiklikleri, karikatür türü üzerinden tespit ve analiz etmeyi amaçlamaktadır. Habertürk karikatüristi Can Baytak'ın çizdiği koronavirüs karikatürlerinden seçilen 25 örnekte, mizah unsurunu oluşturan kültürel kodların tespiti ve bağlama göre kültürel kodların uğradığı dönüşüm ortaya konulmaya çalışılmıştır. Can Baytak'ın karikatürleri incelendiğinde haber gazetesinin resmî internet sitesinde yayınlanması sebebiyle ağırlıklı olarak ülke ve dünya gündemini meşgul eden konular üzerinden tasarlandığı görülmüştür. Tasarlanan karikatürlerdeki gülmece unsurunun daha çok Türk toplum yapısının kültürel kodları üzerinden şekillendiği fark edilmiştir. Bu durum çalışma alanımızı koronavirüs temalı karikatürlerdeki kültürel kodların tespit ve analiziyle sınırlandırmamızı sağlamıştır. Habertürk gazetesinin resmî internet sitesinde günlük olarak yayınlanan Can Baytak'ın koronavirüs karikatürleri, koronavirüs sürecinin tarihsel seyrini kronolojik olarak takip etmemizi sağlayan bir arşiv niteliğindedir. Can Baytak'ın kişisel Instagram hesabından seçtiğimiz karikatürler hem koronavirüsün tarihsel seyrini hem de gündemdeki haberlerle ilişkisini göstermesi amacıyla kronolojik bir sırayla değerlendirilmiştir. Karikatürler biçimsel ve içeriksel olarak incelenmiş ve kültürel kodlar belirlenmiştir. Sonuç olarak görülmüştür ki bağlamından koparılan kültürel kodlar, koronavirüs sürecinde üretilen karikatürlerin mizahi yönünü oluşturmaktadır.*

Anahtar Kelimeler: karikatür, mizah, kültürel kod, koronavirüs, güzel sanatlar

¹Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, z.turksever@windowslive.com, ORCID: 0000-0002-4569-2288

²Bu çalışmada virüsü ifade etmek için kelime, koronavirüs şeklinde kullanılmıştır.

ABSTRACT

This study examines the impact of the COVID-19 pandemic emerging in Wuhan, China in December 2019 and spreading globally on Turkish social life through the lens of caricature. Twentyfive coronavirus themed caricatures by Habertürk cartoonist Can Baytak were selected to identify the cultural codes underlying humor and to analyze their transformation within specific contexts. Since these caricatures were published on the newspaper's official website, they predominantly reflect issues occupying national and global agendas. The humorous dimension is largely shaped by cultural codes rooted in Turkish society, which guided the scope of this research toward the identification and analysis of such codes. Baytak's daily caricatures on Habertürk's website serve as an archive that enables chronological tracking of the pandemic's historical trajectory. In addition, caricatures from his personal Instagram account were evaluated in sequence to highlight both the pandemic's progression and its relation to current news. Formal and contextual analysis revealed that cultural codes, when detached from their original context, constitute the humorous aspect of caricatures produced during the coronavirus period.

Keywords: *caricature, humor, cultural code, coronavirus, fine arts*

1. Giriş

Corona kelimesi, Latince'de "taç" anlamına gelmektedir. Çevresindeki dikensi çıkıntılar sebebiyle koronavirüs olarak adlandırılan (Ak, 2020, s. 15) bu virüs, ilk kez 1 Aralık 2019 tarihinde Çin'in Hubei bölgesinin başkenti Wuhan'da ortaya çıkmış ve giderek tüm dünyaya yayılmıştır. Türkiye'de ilk vakanın görüldüğü tarih ise 11 Mart 2020'dir ("Türkiye'de İlk Koronavirüs Vakası", 2020). Tüm dünyayı etkisi altına alan virüs, birçok kişinin vefat etmesine neden olmuştur. Bir RNA virüsü olan koronavirüs, hata düzeltme mekanizmasına sahip olmadığı için her hata beraberinde yeni bir mutasyonu getirmekte (Ak, 2020, s. 15), bu yüzden de virüs tüm dünyada farklı varyantlarla varlığını günümüzde hala devam ettirmektedir.

Salgından korunmak ve salgının yayılmasını önlemek amacıyla dünya genelinde alınan birçok tedbir ve yasak, toplumun sosyal ve ekonomik hayatını derinden etkilemiştir. Sosyal paylaşım siteleri aracılığıyla doğru ya da yanlış birçok bilgiye erişimin mümkün olduğu bu süreçte koronavirüs de kendi kültürünü oluşturmuştur. Virüsten korunmak için uygulanması gereken kürler, tüketilmesi gereken yiyecek ve içeceklerden hijyen hususunda dikkat edilmesi gereken noktalara kadar birçok unsur, dönemi itibarıyla tüm dünyanın gündeminde ilk sırayı almıştır. Koronavirüs süreci; çağımızın modern mit ve şehir efsaneleri (Duman, 2020), halk şairlerinin şiirleri (Altınkaynak, 2020; Aydın ve Çetin, 2020; Saraç, 2020; Töret, 2021; Özmen, 2022) Klasik Türk Edebiyatı tarzına uygun manzumeler (Yılter, 2020), Türk şiiri (Özarslan, 2021), elektronik kültür ortamında paylaşılan Covid-19 temalı şiirler (Keskin, 2020), öykü türü (Sayır ve Aydın, 2024) ve bu alanda düzenlenen Covid-19 temalı yarışmalar (Cander ve Yakıncı, 2020), karikatürler (Tuncer, 2020; Kara ve Nisan, 2021) vb. türler aracılığıyla birey ve topluma duygu ve düşüncelerini ifade etmenin sanatsal ve kültürel yollarını da sunmuştur. Bu çalışmada koronavirüs sebebiyle Türk toplumunun sosyal yaşamındaki değişimlerin karikatürlere nasıl yansıdığı üzerinde durulacaktır. Çalışma, Habertürk gazetesi karikatüristi Can Baytak'ın bu konudaki karikatürleri ile sınırlandırılmıştır.

Habertürk gazetesinin resmî internet sitesinde yayınlanması sebebiyle karikatürlerin dünya ve Türkiye gündemini ilgilendiren güncel konular üzerinden kurgulandığı görülmektedir. Can Baytak karikatürlerinde gülmece unsurunun ağırlıklı olarak toplumun kültürel kodlarındaki değişim ve dönüşüm üzerinden kurgulandığı tespit edilmiştir. Bu sebeple çalışmada Can

Baytak'ın koronavirüs temalı karikatürlerinin incelenmesi tercih edilmiştir. Koronavirüs sürecinin Türk toplumunun yaşamında oluşturduğu değişimin, Can Baytak karikatürlerinde kültürel kodların değişimi üzerinden nasıl kurgulandığı açıklanmaya çalışılacaktır. Bahsi geçen konu bağlamında Can Baytak'ın resmî sosyal medya (Instagram) hesabından (Baytak, 2011) paylaştığı koronavirüs karikatürleri arasından kültürel kod değişimini yansıtan 25 örnek seçilmiştir. Can Baytak karikatürlerinin Habertürk resmî internet sitesinde ay ve yıl bazında gruplandırılarak paylaşılması, karikatürün yayınlandığı gün/ay/yıl bilgisini eksik kılmaktadır. Bu sebeple ana kaynak olarak Can Baytak'ın resmî sosyal medya (Instagram) hesabı tercih edilmiştir.

Karikatüristin resmî sosyal medya (Instagram) hesabında 20 Ocak 2020-8 Eylül 2021 tarihleri arasında yayınladığı koronavirüs temalı karikatürler incelenmiştir. İncelemede tercih edilen 25 karikatür, Türk toplumunun kültürel yaşantısını şekillendiren adet, gelenek ve görenek, ritüeller, gündelik yaşam, edebi ve dilsel verimler, müzik, sinema vb. kültürel unsurların koronavirüs süreciyle uğradığı değişimin mizahına yönelik örneklerdir. Araştırmanın amacı doğrultusunda kültürel kod ve folklorik unsurları belirgin biçimde yansıtan 25 karikatür örneği, amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme tekniği esas alınarak belirtilen tarihler arasında yayınlanan koronavirüs karikatürleri arasından analiz kapsamına alınmıştır. Çalışmada incelenen 25 karikatürün ilki 27 Şubat 2020, sonuncusu ise 1 Eylül 2021 tarihlidir. Seçilen 25 karikatürün yayınlanma tarihleri; koronavirüs sürecinin tarihi seyrini, bireyler üzerinde yarattığı kaygı ve endişeyi, yaşanan adaptasyon sürecini de kronolojik bir seyir halinde göstermektedir.

Seçilen 25 karikatür, nitel veri analiz yöntemlerine göre incelenmiştir. Karikatürler, biçim ve içerik olmak üzere iki boyutuyla da incelemeye dâhil edilmiştir. Karikatürün biçim ve içeriğinin bahsettiği olay, olgu ya da durumun genel hatlarıyla ve daha yüzeysel katmanda ifade ettiği görünen anlamın ortaya konulmasında betimsel analiz yönteminden faydalanılmıştır. Karikatürlerin kurgulandığı kültürel kodların tespiti ve analizinde ise içerik analiz yönteminden faydalanılmıştır. İçerik analiz yönteminde verilerin sembol, imge vb. metaforlar üzerinden kurgulanması, incelenen 25 karikatürde tespiti sağlanan kültürel unsurlara araştırmacının eleştirel, sistematik ve özgürlükçü bir bakış açısı ile yaklaşmasını sağlamıştır. İçerik analizi yöntemi ile koronavirüs karikatürlerinde mizahi unsur oluşturan kültürel kodların tespiti ve çözümlemesi yapılmıştır. İçerik analizi yöntemi ile elde edilen sonuçlardan hareketle koronavirüs karikatürlerinin kurgulanmasında tercih edilen kültürel kodlar, çalışmanın sonunda tematik analiz yöntemine göre beş başlık altında toplanmıştır.

2. Karikatür ve Mizaha Dair

İtalyancada temel anlamı “aşırı yükleme” olan “carricare, carico” kelimelerinden türetilen bir terim olan caricatura, iğneleyici, abartılı çizim anlamına gelmektedir (Öztürkmen, 2017, s. 9). İlk dönemlerde karikatüristin yaptığı eylemin amacı, çizdiği kişi ya da nesnenin şeklini bozmak; eksiklik ve kusurlara odaklanarak bunları abartılı bir şekilde yansıtmaktır. Bu unsurlar, alay edilerek ve anlamsızlaştırılarak hiçe indirgenmektedir. Karikatür, zaman içinde güzel sanatlar içinde değerlendirilen bir tür haline gelmiştir.

Karikatür konusunda hâkim iki teoremin varlığından söz etmek mümkündür. Biri yazılı karikatür, diğeri ise yazının olmadığı çizimin hâkim olduğu karikatürdür. Karikatürlerde genellikle mesajı veren unsur, şekildir. Balon içinde ya da karikatürün bir köşesinde ifade edilen yazı, karikatürün mesajını tamamlayıcı bir işleve sahiptir. Kimi zaman karikatürde tüm mesaj verilmez. Mesajı tamamlamak okuyucuya bırakılır. Burada okuyucunun bilinç ve bilgi düzeyi kadar karikatüristin “simge ve belirtilen dengesi”ni kurabilmesi önemlidir (Bedir, 2019, ss. 23-25).

Karikatür, gülme ve mizah kavramıyla bağlantılı değerlendirilen bir türdür. Gülme, fizyolojik bir eylem olarak tanımlanırken mizah kavramı, düşünme eylemi ve düşünce içeriğiyle ilişkili bir yapı içinde temellenmiştir. Mizah, mantık ve aklın kendisine koyduğu kuralları özgürleştirici bir işleve sahiptir (Morreal, 1997, s. 144).

Günümüz karikatüristleri kendi mizah eylemlerini tanımlarken öncelikle gülme kavramını değil; gerçeklik ve eleştiri kavramlarını vurgulamaktadırlar. Karikatür, gerçeğin anlamını kuvvetlendirmekte ve üzücü olan gerçekliği güldürerek göstermektedir. Modern mizahın temel özelliklerinden biri eleştiridir. Gelenek, görenek, töre, toplumsal sistem ve iktidarın oluşturduğu adaletsizlikleri konu edinen karikatür, bunların olumsuz yönlerini eleştirmektedir (Öztürkmen, 2017, ss. 11-14).

Karikatürleri, mizahın üstünlük, uyumsuzluk ve rahatlama (Morreal, 1997) olmak üzere üç farklı kuramına göre inceleyen çalışmalar bulunmaktadır. Bunun yanında karikatürleri, gülmenin işlevleri olan “‘keyif verme’ ve ‘eğlendirme, protesto ve tahrip etme işlevi’, ‘yarar ve zarar işlevi’, ‘sosyalleşme işlevi’, ‘gerilimi azaltma, savunma ve saldırı işlevi’, ‘sosyal tarihin kod ve mesajlarını taşıma’, ‘problemlerle başa çıkma ve hayata tutunma’ ve ‘eleştiri ve hoşgörü’” (Bedir, 2019, s. 26) unsurlarına göre karikatür-gülme ilişkisi bağlamında değerlendirmek de mümkündür.

Mizah, ruhun kendini korumak için kullandığı silahlardan biridir. Birkaç dakika da olsa insan yaşamında uzaklığı sağlayan ve her durumdan kurtulabilme yeteneğini geliştiren tek şeydir. Hastaneler, doktorların içinde bulundukları ölüm ve yaşamın acımasızlığı gibi durumlardan mizah yoluyla uzaklaşabildikleri ve mizah yoluyla sağlıklarını koruyabildikleri yerlerin başında gelmektedir (Morreal, 1997, ss. 146-147). Mizah, sorunlara ve sıkıntılara rağmen yaşamaya devam etmemizi sağlayıcı bir işleve sahiptir. Bir dönem tüm dünyayı birçok yönden etkisi altına alan ve çeşitli dönüşümlere sebebiyet veren bir gerçeklik olarak koronavirüs; Can’a göre travmatik bir yaşam tecrübesi, psikososyal bir kriz (2020) olarak değerlendirilebilir. “Beklenmedik ve tekinsiz olanla karşılaşmanın insanda ortaya çıkardığı şaşkınlık, korku ve dehşet duygusu, tıpkı olayın kendisi gibi beklenmedik ve öngörülemez pek çok davranışsal tepkiye neden olabilir” (Can, 2020). Tarihteki birçok salgının doğası ya da kurumların ve insanların bu salgınlara verdikleri tepkiler incelendiğinde ortada bir benzerliğin olduğu görülmektedir. Osmanlı’da ve dünyada yaşanan kolera salgınına yönelik farklı mizah dergilerinde 1911 yılında yayımlanan iki karikatür örneğine yer veren Can (2020), karikatürlerdeki kolera kelimesinin korona ile değiştirildiğinde halktaki korkunun ya da alınan önlemlerin zamanda yapılan bir yolculuk misali günümüze kadar eriştiğini görmenin mümkün olduğunu belirtir. Bu karikatürlerde, karakterlerin korku ve dehşet duygularını dışa vurup davranışa dönüştürmeleriyle karikatürün komedi unsuru oluşmaktadır. Komedi unsuruna dönüşümü sağlayan maddi unsur ise kolera döneminde dezenfeksiyon amacıyla kullanılan pülverizatör isimli alettir. Koronavirüs salgını ile hayatımızın büyük bir bölümünde yer alan el dezenfektanları, kolonya ve maskelerin kolera dönemindeki pülverizatörün yerini aldığı ve koronavirüs karikatürlerinde komedi unsurunu sağladığı görülmektedir.

Mizahın toplumsal yapıya ışık tutan yönü, içerisinde toplumun beğenilerini, isteklerini, hayal kırıklıklarını, manevi değerlerini ve kültür içerisindeki kodlarını taşımaktadır (Bilge, 2008, s. 17). Bu bağlamda koronavirüs karikatürlerinde mizah unsurunu sağlayan evrensel unsurlar kadar sadece o toplumun üyelerince anlaşılabilir kültürü unsurları da yer almaktadır. Yukarıda da belirtildiği üzere karikatürlerdeki mizah unsuru, karikatüristin gönderme yaptığı kültürel unsur kodlarının okuyucular tarafından algılanması, anlamlandırılması ve çözümlenmesi sayesinde ortaya çıkmaktadır.

Mizah, kişinin şekil veya işitsel uyarıcıyı komik bulması sonucu gerçekleşen bir eylem olsa da gösterge olarak kullanılan nesne, olay, mekân, durum gibi mizah eyleminin bileşenleri, her zaman mutluluğu ve olumluluğu simgelemeyebilir (Emeksiz, 2015, s. 994). İncelenen 25 koronavirüs karikatüründe mizahi yönü ortaya çıkaran unsurlar, toplumun kültürel kodlarındaki öğelerdir. İncelenen karikatürlerin hepsinin okuyucuda gülme isteği uyandırdığını söylemek mümkün değildir. Koronavirüsün etkileri ve sonuçları düşünüldüğünde karikatürü oluşturan olayların her zaman mutluluğu ve olumluluğu simgelemediğini; hüznün, endişe, korku gibi duyguların yansımaları olduğunu da söylemek mümkündür. Bu unsurlar karikatürlerde, yarar sağlama ve zarara neden olma işlevleriyle kurgulanabildiği gibi eleştiri ya da problemlerle başa çıkma işlevleriyle de kurgulanabilmektedir.

Karikatürlerde mit, masal, efsane gibi türlerden ödünç alınan motifler, simgeler ve tipler karikatürlerin içeriğini zenginleştirmektedir. Konuşma dilinden, geleneksel söz dağarcığından alınan söz kalıpları karikatürün mizahi yönünü besleyen içerikleri sağlamaktadır (Öztürkmen, 2017, s. 37). Can Baytak'ın koronavirüs dönemine ait karikatürlerinden seçilen 25 örnekte, Türk kültüründen ödünç alınan çeşitli motif, simge ve tiplerin, söz kalıplarının küresel salgın etkisiyle uğradığı dönüşüm ve bu dönüşümün ortaya çıkardığı mizahi unsur öğeleri ortaya konulacaktır.

3. Can Baytak Kimdir?

1973 yılında İstanbul'da doğan Can Baytak, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Fakültesinde (Özdemir Altan Resim Atölyesi) eğitim almıştır. Limon mizah dergisinde çizerliğe başlayan Can Baytak, daha sonra başta Avni, Fıfır, Dıgıl ve H.B.R Maymun olmak üzere birçok mizah dergisinde çizerlik yapmıştır. Rock Kazanı müzik dergisinde Sekiz Silindir ve Beyaz Bulut adı altında edebi denemeleri yayımlanmıştır. Çalışmaları arasında çocuk tiyatrosu afişleri ve Dondurmam Gaymak film afişi bulunmaktadır. Netbul.com'da e-karikatürleri yayımlanmış, Lokum mizah sitesinin editör ve çizerliğini yapmıştır. Hürriyet, Gazete Pazar ve Kelebek gazetelerinin, Sabah 1 Numara yayıncılığın illüstratörlüğünü; Fenerbahçe Spor Kulübünün resmî yayını olan Fenerli Çocuk dergisinin tasarım/uygulamasını ve çizerliğini de yapmış olan Can Baytak, halen Habertürk gazetesinde grafiker olarak çalışmakta ve günlük karikatürler çizmektedir ("Can Baytak", 2026).

4. Karikatür Mizahı Çözümleme Yöntemine Dair

Karikatürler çözümlenirken biçim ve içerik olmak üzere iki boyut da incelenmeye çalışılmıştır. Biçimsel çözümlemede karikatürler şekil yönleriyle betimlenmeye çalışılmıştır. Yüz çizgileri, karakterlerin iç dünyalarına gönderme yapan göstergeler olduğu için çizgiler üzerinde durulmaya çalışılmıştır. İçeriksel çözümlemede ise simgeler, kalıp ifadeler, temalar üzerinde durulmuştur. Bu aşama karikatürün düz anlamdan yan anlama geçtiği aşamadır. Karikatürde yer alan tema ve hikâyeler, karikatürün anlatı boyutunu ortaya çıkaran noktalardır. Karikatürler, biçim ve içerik çözümlemesinin birleşimiyle yorumlanmıştır.

Can Baytak'ın incelenen karikatürleri, Habertürk'ün resmî internet sitesinde yayınlanmaktadır. Gazetede yayınlanan bir karikatürün içeriğini belirleyen şey, şüphesiz ki gündemdir. Bu sebeple seçilen karikatürlerin çözümlenmesinde kronolojik bir sıra izlenmiştir. Karikatürlerin yayınlanma tarihi, karikatürün şekil numarası ve başlığı yanında parantez içinde belirtilmiştir. Koronavirüsün başlangıcı, virüsten korunma yolları, virüsün bulaşma etkisi, artan vaka sayıları, geliştirilen test kitleri, aşı araştırmaları, koronavirüsün mutasyona uğraması vb. birçok haber, karşımıza koronavirüs karikatürü olarak çıkabilmektedir. Karikatürün yayınlandığı günle alakalı

haberlere bakılırsa karikatür daha anlamlı bir hale gelmektedir. Bu sebeple de karikatürlerin yayınlanma tarihlerine yer verilmiştir.

Şekil 1

Koronayı Tanıyalım

Not. Baytak, C. [@canbaytak] tarafından 4 Şubat 2020 tarihinde paylaşılan “Koronayı tanıyalım...” başlıklı Instagram gönderisinden alınmıştır (instagram.com). Telif hakkı Can Baytak’a aittir.

Şekil 1’de lacivert zemin üzerinde yer alan sarı yuvarlağın ortasında yeşil rengi ve dikensi çıkıntıları ile koronavirüs ve koronavirüsün kolları altına aldığı bir başka virüs görülmektedir. Şekil kompozisyonlarında uzaklık ve yakınlık kavramlarını vurgulamak için karşıt renklerden yararlanılmaktadır. Sıcak bir renk olan sarı, yüzeyde daha yakın bir etki oluşturmaktadır (Öztürkmen, 2017, s. 56). Can Baytak, yalnızca mikroskop merceğinin altında görülebilen virüsleri, karikatürde mikroskobik bir bakış açısıyla yani sarı renkle daha yakın bir etki oluşturarak yansıtmıştır. Koronavirüsün kaşlarının çizimindeki çizgi yönleri ve kalınlığı; el hareketleri ile oluşturulan etkileycilik, diğer virüsün ona ağzı açık ve baygın bakışlarıyla desteklenmiştir. Karikatürde birçok konuşma balonu yer almaktadır. Konuşma balonları, karikatürün şekil öyküsünün tamamlayıcı unsurlarıdır. Bu nedenle diyaloglar hem açıklayıcı hem de mizah oluşturucu içeriklerden oluşabilmektedir. Mizahi kurguyu şekillendiren konuşma balonları, karikatür araçlarının bir parçası ve karikatürün tamamlayıcısı olarak değerlendirilir (Öztürkmen, 2017, s. 60).

Karikatürün altında ya da üzerinde bulunan açıklayıcı yazılar ise karikatürdeki olay, kişiler vb. hakkında güncel bilgiler veren bilgilendirme yazılarıdır. Bu özelliğiyle karikatür oluşturduğu anlam dışında gönderme yaptığı gerçeklik hakkında nesnel bilgi veren bir yapıya sahiptir. Öztürkmen (2017), karikatürdeki açıklayıcı yazıların bu işlevinin halk anlatılarında anlatıcının anlatıyı bölüp dinleyiciye herhangi bir konu hakkında bilgi verdiği ara sözlere, sapmalara benzediğini belirtir. (s. 61). Karikatürün sol üst köşesinde açıklayıcı yazı olarak yer alan “koronavirüs tanıyalım...” ifadesi, karikatürün içeriği hakkında bilgi vermektedir. TDK Güncel Türkçe Sözlük’te tanımak kelimesi için on farklı tanıma yer verilmiştir. Karikatürün yayınlandığı 27 Şubat 2020 tarihi itibarıyla koronavirüsün artık tüm dünyayı etkileyen küresel bir salgın olarak kabul edildiği, tanımak kelimesinin tanımları içerisinde yer alan “daha önce görmüş olmak, ilişkisi bulunmak; bir kimse veya şeyle ilgili, doğru ve tam bilgisi bulunmak; bilip ayırmak, seçmek, ayırt etmek; varlığını kabul etmek, boyun eğmek, yargısına uymak; sorumlu

bilmek, namını duymak, kabul ve tasdik etmek” (“Tanımak”, t.y.) anlamları ile pekiştirilmiştir. Karikatürde koronavirüsün yüz ifadeleri ve sözleri; kelimenin namını duymak ve varlığını kabul etmek anlamlarını pekiştirirken etki altında kalan diğer virüsün yüz ifadeleri ve sözleri; kelimenin boyun eğmek, kabul ve tasdik etmek anlamlarını pekiştirmektedir. Bu noktada karikatür, kelimenin anlamlarını karikatürdeki karakterler aracılığıyla görünür kılmaktadır.

Koronavirüs, konuşma balonlarında farklı dillerde konuşmaktadır. Bu durumdan etkilenen diğer virüs şaşkınlığını ve hayranlığını, “ne kadar çok dil biliyorsun” sözleriyle ifade eder. Koronavirüsün yüz çizgilerindeki ukala tavrı, “bizde öyle kızım!” sözleri destekler. “Bizde öyle kızım!” ifadesindeki üslup, koronavirüsün halkın konuşma jargonuna hâkim olacak kadar halkın içinde olup onu yakından tanıdığını göstermektedir. “Çok gezen çok bilir.” atasözünden telmihle koronavirüsün “Çok gezdim ben, hala da geziyorum.” sözleri, tüm dünyada görülen bulaşıcı bir virüs olduğunu belirtmektedir. Sol üst köşede yer alan “koronayı tanıyalım” açıklayıcı yazısı ile birlikte değerlendirildiğinde koronavirüsün tüm dünyayı etkisi altına alması, başka virüsleri de etkilemesi sebebiyle virüsün “etki” yönü, gerçek anlamıyla yorumlanabileceği gibi karikatürün kompozisyonu içinde etkileyicilik, mecaz anlamıyla da okumaya müsaittir. Bu sebeple karikatür hem gerçek hem de mecaz anlam üzerinden iki anlamlı okumaya uygundur.

Şekil 2

Dile Benden Ne Dilersen

Not. Baytak, C. [@canbaytak] tarafından 28 Mart 2020 tarihinde paylaşılan başlıksız Instagram gönderisinden alınmıştır (<https://www.instagram.com/p/B-R1Q0Fg-DJ/>). Telif hakkı Can Baytak’a aittir.

Şekil 2’deki karikatür, Alaaddin’in Sihirli Lambası’ndan çıkan cinden istenen dileklerin değişimi üzerinden kurgulanmıştır. Karikatürün mekânı bir odadır. Mavi bir koltukta, sırtını yasladığı yastığı ile elinde bastonu, ayağında ev terlikleri, başörtülü, beyaz saçlı, ağzında birkaç dişi kalmış yaşlı bir kadın oturmaktadır. Yaşlı kadının endişeli ruh hali, göz ve kaş çizimi; baş ve yüz çevresindeki çizgilerle belirtilmiştir. Yerde bir halı vardır. Duvarlar turuncudur. Bir sehpa, sehpanın üzerinde bir lamba ve lambadan çıkmış bir cin bulunmaktadır. Lambadan çıkan cinin oluşturduğu aydınlık fon, sarı ile belirtilmiştir. Bir renk sarıya eğilimli ise kompozisyondaki dinamizm artmaktadır (Öztürkmen, 2017, s. 148). Karikatürün esas bağlamını bu sarı alan oluşturmaktadır. Karikatürdeki kültürel kod değişimi, Alaaddin’in Sihirli Lambası masalındaki cin üzerinden kurgulanmıştır. Lambadan çıkan cinin ten rengi, dudaklarının kalınlığı, başındaki fesi, kırmızı yeleği ve belindeki kuşağı, burnundaki hızması, kulağındaki küpeleri ile

oluşturulan algı; Türk masallarında bir dudağı yerde bir dudağı gökte diye betimlenen ve masal kahramanlarına ihtiyacı olan şeyleri temin edici bir işleve sahip olan Arap'ı da çağrıştırmaktadır (Günay, 1983, s. 33). Cin, gözlerinin kapalı, kollarının bağlı duruşu ile kendinden emin bir ifadeye sahiptir. Konuşma balonunda “dile benden ne dilerse sahip!” diyen cine, yaşlı kadın “test kiti var mı yavrum? Test kiti?” diye sorar. Olmazları olduran, bulunmazları bulan cinden koronavirüs döneminde istenecek en kıymetli şey, dönemi için bulunması en zor olan test kitidir. Karikatür, insanlar için değerli, önemli ve gerekli olan dileklerin koronavirüs sürecindeki değişimi üzerinden kurgulanmıştır. Alaaddin’in Cini ile özdeşleşen zenginlik ve olağanüstülükler içeren dilekler, koronavirüs süreciyle birlikte yerini hayat-memat meselesi olan gerçek isteklere bırakmıştır.

Şekil 3
Fırıncı Baba

Not. Baytak, C. [@canbaytak] tarafından 9 Nisan 2020 tarihinde paylaşılan başlıksız Instagram gönderisinden alınmıştır (<https://www.instagram.com/p/B-wYFgTgduZ/>). Telif hakkı Can Baytak'a aittir.

Şekil 3'teki karikatür, Türk halk inançlarında önemli bir yere sahip olan rüya metaforu ve Somuncu Baba adlı veli şahsiyete dair kültürel kodların değişimi üzerinden kurgulanmıştır. Karikatür, yatağında uyuyan bir kişinin gördüğü rüya üzerinden şekillenmiştir. Karikatürde rüyayı gören genç ve rüyası öne çıkarılmaktadır. Rüyayı gören gencin yüz ifadesinden mutlu, rüyada görülen dedenin ise endişeli olduğu anlaşılmaktadır.

Rüyayı gören kişi, kulağında birkaç küpesi, saçının mavi rengi, sakal ve favorileri itibariyle toplumda sıra dışı olarak değerlendirilebilecek bir kesimdendir. Ekmek fırınının önünde duran, beyaz giysili, aksakallı dede, elinde asa yerine fırın küreği tutmakta ve maske takmaktadır. Türk kültüründe aksakal, dede, pir gibi adlarla anılan aksakallı kişi; kahramanın yardımcısı olan ve zor anlarında kahramana yardım eden bir kişidir. Aynı zamanda aksakal, tecrübenin ve bilginin de sembolüdür (Gökbulut ve Yeniasır, 2017, s. 131). Gencin konuşma balonundan “Fırıncı Baba” olduğunu anladığımız kişi, rüyasında gence ekmek yapımı konusunda yol göstermektedir. Koronavirüs sebebiyle birçok kişinin evde kendi ekmeğini kendi yaptığı, birbirlerinden tarifler alıp birbirlerine tarifler verdiği, sosyal medya ortamında en umulmadık kişilerin bile yaptığı ekmeklerin fotoğraflarını paylaşmaları gerçeğinden hareketle kurgulanan karikatürde, Fırıncı Baba adı verilen bir zatın, rüyada en iyi ekmeğin yapımıyla ilgili bilgileri vererek yol gösterici işleviyle yer alışı, mizah unsurunu sağlayan öğedir. Ekmek yapıp satması

nedeniyle halk arasında Somuncu Baba (Hızlı, 1987, s. 263-271) adıyla anılan velinin, Fırıncı Baba adıyla gencin rüyasına girmesi ve gence nasihatle bulunarak yol gösterici işlevi ile geleneği güncelle bağlaması üzerinden oluşturulmuş bir mizah unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Fırıncı Baba'nın rüyada bile salgın kurallarına riayet ederek maske takması, karikatürde mizahı oluşturan bir başka unsurdur.

Şekil 4

Atatürk Büstü ve Maske

Not. Baytak, C. [@canbaytak] tarafından 23 Nisan 2020 tarihinde paylaşılan başlıksız Instagram gönderisinden alınmıştır (https://www.instagram.com/p/B_UJFx2Ay76/). Telif hakkı Can Baytak'a aittir.

Dört kareden oluşan dizi karikatürde, herhangi bir sözlü ifade yer almamaktadır. Birinci karede pencerenin ardından endişeli bir yüzle dışarı bakan küçük çocuk, ikinci karede maskesini takmış bir halde elinde tuttuğu maskeyle bir yere doğru hızla koşar. Koronavirüsten korumak istediği birinin olduğu mesajı verilen ikinci kare itibarıyla akla “acaba kim?” sorusu gelir. Üçüncü karede basamaklardan bir yere uzanmaya çalıştığı parmak uçlarında yükselmesiyle gösterilir. Son karede küçük çocuğun maskeyi Atatürk büstüne taktığı görülmektedir. Koronavirüs sürecinde herkesin sevdiklerinin başına bir şey gelmesinden duyduğu endişe, hepimizin tecrübe ettiği bir deneyimdir. Atatürk sevgisini Atatürk büstüne taktığı maske ile ifade eden çocuk, çoğumuzun ilkokul yıllarında ezberlediği “Atatürk ölmedi, yüreğimizde yaşıyor” mısralarıyla başlayan şiiri/şarkıyı hatırlatacak nitelikte elini kalbine götürmektedir. Gözlerini kapatarak sevgi ve minnetini ifade eden çocukla Atatürk arasında var olan sevgi bağı, Can Baytak tarafından üç tane kırmızı kalp ile karikatürize edilmiştir. Can Baytak, karikatürü resmî sosyal medya (Instagram) hesabından 23.04.2020 tarihinde “23 NİSAN ULUSAL EGEMENLİK VE ÇOCUK BAYRAMINIZ KUTLU OLSUN! EN BÜYÜK BAYRAM BU BAYRAM” açıklamasıyla paylaşmıştır. Karikatür, koronavirüs sürecinin milli bayram kutlamalarını sekteye uğratmasına rağmen kişinin her koşul ve şartta Atatürk sevgisini ifade etme ve göstermenin çeşitli yollarını bulduğu alt metni üzerinden kurgulanmıştır. Karikatürdeki kültürel kod değişimi, milli bayram anma ve kutlamalarının koronavirüs sürecindeki şekli dönüşümüdür.

Şekil 5
Oruç ve Maske

Not. Baytak, C. [@canbaytak] tarafından 24 Nisan 2020 tarihinde paylaşılan başlıksız Instagram gönderisinden alınmıştır (https://www.instagram.com/p/B_W3f1mgDif/). Telif hakkı Can Baytak'a aittir.

Karikatürde başında sarığı ve sakalıyla çizilen hoca, şaşkın bir yüz ifadesine sahiptir. Karikatürdeki diğer karakterin konuşma balonundaki sözlerinden hocanın şaşkınlığının sebebi anlaşılmaktadır. Oruçluyken yanlışlıkla bir şey yiyip içmenin orucu bozmadığı bilgisi, her yıl birçok hoca tarafından tekrar tekrar ifade edilen bir Ramazan ayı geleneğidir. Karikatürde mizah unsurunu sağlayan nokta, kişinin yanlışlıkla yuttuğu şeyin maske oluşudur. Koronavirüs, Ramazan ayında sorulması mutlak hale gelen sorunun nesnesini değiştirecek etki gücüne sahiptir. Böyle bir soruyu ilk kez duyduğu anlaşılan hocanın bu soruya verecek bir cevabı yoktur. Karikatür, koronavirüsün hayatımızın her alanına yansıyan etkisi üzerinden kurgulanmış bir mizaha sahiptir. Karikatürdeki kültürel kod değişimi, Ramazan ayında sorulan orucu bozan haller sorusunun içeriği üzerinden kurgulanmıştır.

Şekil 6
Ramazan Kolisi ve Koronavirüs

Not. Baytak, C. [@canbaytak] tarafından 29 Nisan 2020 tarihinde paylaşılan başlıksız Instagram gönderisinden alınmıştır (https://www.instagram.com/p/B_js7e3g6Is/). Telif hakkı Can Baytak'a aittir.

Şekil 6'daki karikatürün kültürel kod değişimi, Ramazan erzak kolisi içeriği üzerinden kurgulanmıştır. Karikatürde baretli ve tulumlu bir grup insanın çalıştıkları mekânda dağıtılan Ramazan kolilerinden aldıkları görülmektedir. Konuşma balonlarından Ramazan kolisinin içinde nelerin bulunduğunun merak unsuru olduğu anlaşılmaktadır. Ramazan kolisinin içinde “kiloluk el sabunu, yarımlik dezenfektan, bir paket eldiven ve ateş düşürücü” bulunmaktadır. Ramazan aylarında ihtiyacı olan ailelere dağıtılmak üzere hazırlanan kolilerde, ailelerin Ramazan ayını rahat geçirmesini sağlayacak bakliyat, yağ, şeker, tuz, un vb. temel besin maddeleri bulunmaktadır. Koronavirüs sürecinde insanların temel ihtiyaçlarının değişimi, Ramazan kolisi içeriğinin de değişmesi üzerinden kurgulanarak karikatürdeki mizah unsuru sağlanmıştır. Başka bir çalışanın “maske var mı maske?” diye sorması, karikatürün yayınlandığı tarih itibariyle toplumun en çok maskeye ihtiyaç duyduğunu ve erişiminin bir hayli zahmetli olduğunu vurgulaması ile de mizah unsuru sağlanmıştır.

Şekil 7

Baharın Gelişi ve Koronavirüs

Not. Baytak, C. [@canbaytak] tarafından 30 Nisan 2020 tarihinde paylaşılan başlıksız Instagram gönderisinden alınmıştır (https://www.instagram.com/p/B_mWaBTgqL5/). Telif hakkı Can Baytak'a aittir.

Şekil 7'deki karikatür, papatya falı kültürel kodunun değişimi üzerinden kurgulanmıştır. Karikatürün sol üst köşesinde “Geldi bahar ayları, gevşedi karantina yayları” açıklayıcı bilgisine yer verilen karikatürde, baharın gelişiyle insanların koronavirüs önlemlerini ihmal edişi eleştirilmiştir. Bir sevdiği olan kişilerin papatyanın taç yapraklarından “seviyor-sevmiyor” şeklinde baktığı fal, karikatürde maskesini çenesinin altına indirmiş bir kişinin bankta oturarak koronavirüsün sivri uçlu proteinlerini koparması üzerinden kurgulanmıştır. Baharın gelişi; çiçek açan ağaçlar, uçan kuşlar ve güneş ile karikatürize edilmiştir. Bahar aylarında kişilerin rehavete kapılıp âşık oluşlarını vurgulayan güfte ve bestesi Yesari Asım Aksoy'a ait olan Bay Bayansız Olmaz (Musiki Lugatı, 2025) adlı parçada geçen “nisan mayıs ayları gevşer gönül yayları” mısrası, halk arasında “geldi bahar ayları gevşer gönül yayları” şeklinde ifade edilmektedir. Bahsi geçen ifadedeki gönül kelimesi yerine karikatürde tercih edilen karantina kelimesi ve papatya falında papatya yerine tercih edilen koronavirüs, karikatürdeki kültürel kod değişimini sağlayan unsurlardır. Karikatürdeki kültürel kod değişimleri, karikatürün mizahi yönünü oluşturmaktadır.

Şekil 8

Anneler Günü ve Koronavirüs

Not. Baytak, C. [@canbaytak] tarafından 10 Mayıs 2020 tarihinde paylaşılan başlıksız Instagram gönderisinden alınmıştır (https://www.instagram.com/p/B__rXzgPBj/). Telif hakkı Can Baytak'a aittir.

Şekil 8'deki karikatür, her yıl mayıs ayının 2. pazar günü kutlanan Anneler Günü üzerinden kurgulanmıştır. Anneler Günü'nde, evlatların annelerini ziyaretinin bir gelenek haline dönüşmesi, koronavirüs döneminde yaşanan yasaklar sebebiyle tersine dönmüş ve karikatür, annelerin evlatlarını ziyaret etmesi şeklinde değişim gösteren kültürel kod üzerinden tasarlanmıştır. Karikatürde beyaz başörtülü, beyaz saçlı, gözlüklü, ağzında birkaç dişi kalmış, elinde bastonu ile sokakta bulunan üç tane yaşlı kadının apartmanlardaki kişilere seslendiği görülmektedir. Karikatür, 65 yaş üzerinin sokağa çıkış saatlerinde başka yaş grubunun sokağa çıkmasına izin verilmemesi yasağı üzerinden kurgulanmıştır. Anneler Günü'nde yayınlanan karikatürde, sokağa çıkan annelerin çocuklarını görmek için evlerinin önüne gittikleri ve konuşma balonlarında, çocuklarını koronavirüsten korumak için nasihatlerde bulunduğu görülmektedir. Koronavirüs sürecinde annelerin verdiği nasihatlerin içeriğini oluşturan kelimelerin değişmesi yoluyla mizah unsuru kurgulanmıştır. "Maskeni tak hasta olucan!", "sakın onlara bulaş yapma!", "terli terli pik yapma!" nasihatleri, koronavirüsün dönemi itibarıyla hayatımıza kattığı yeni ifadelerdir. Karikatürdeki kültürel kod değişimleri; küçüklerin büyükleri ziyaret etme geleneğinin koronavirüs sürecinde uygulanan yasaklar sebebiyle tersine dönmesi ve annelerin evlatlarını hasta olmamaları konusunda uyardıkları tedbir cümlelerinin içeriğinin koronavirüs süreciyle hayatımıza dâhil olan kelimelerle değişime uğramasıdır. Bu noktada koronavirüs sürecinin "maske tak-, pik yap-, bulaş yap-" ifadeleriyle kendi jargonunu da oluşturduğu görülmektedir.

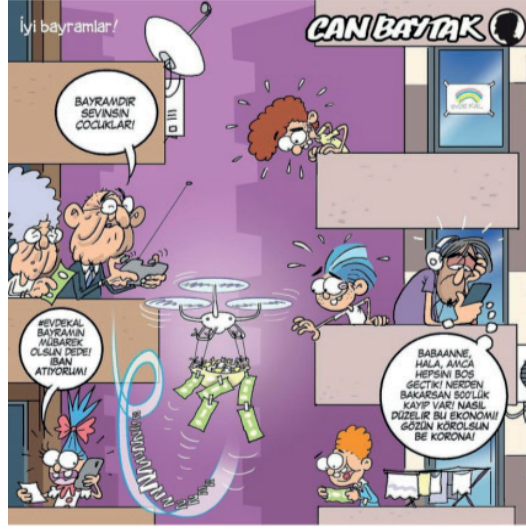
Şekil 9

19 Mayıs ve Koronavirüs

Not. Baytak, C. [@canbaytak] tarafından 19 Mayıs 2020 tarihinde paylaşılan başlıksız Instagram gönderisinden alınmıştır (<https://www.instagram.com/p/CAXEGp1gSIC/>). Telif hakkı Can Baytak'a aittir.

Karikatürde yaşlı bir adam ve çocuğun evin balkonu olduğu anlaşılan mekânda yürüdükleri görülmektedir. Balkonda bisiklet, saksıda bir çiçek, sehpa ve sehpanın üzerinde bir dizüstü bilgisayar bulunmaktadır. Balkon, Türk bayrakları ve kırmızı balonlarla süslenmiştir. Aynı evde yaşadıkları, bulundukları mekânı paylaşmalarından anlaşılan bu iki kişinin dede ve torun olduğu anlaşılmaktadır. Yüzlerindeki ifadeden mutlu ve gururlu olduğu anlaşılan dede-torun, alınları dik bir şekilde uygun adım yürümektedirler. Adımlarının etrafında görülen “Rap! Rap!” yazıları, kollarını belli bir ritimle hareket ettirmeleri, dizüstü bilgisayardan duyulan Gençlik Marşı ile tamamlanmaktadır. 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı kutlamaları başta olmak üzere birçok kutlamada büyük bir coşkuyla söylenen marş, 1938 yılından itibaren “Gençlik ve Spor Bayramı Marşı” olarak kabul edilmiştir (Kılıç, 2020). Koronavirüs sebebiyle sokağa çıkma yasağından dolayı birçok bayram kutlamasının gerçekleştirilememesi gerçeği üzerinden kurgulanan karikatürde mizah unsuru, dede ve torunun evlerinin balkonunda dizüstü bilgisayardan duyulan marşla bir kortej yürüyüşü gerçekleştirmeleriyle sağlanmıştır. Konuşma balonunda verilen bilgi, sokağa çıkma yasağından etkilenen yaş gruplarının 19 Mayıs’ı kutlamak için bulduğu çarenin mizahıdır. Diğer evlerin balkonlarından birçok kişinin de ellerinde Türk bayrakları ile bu coşkuya katıldığı görülmektedir. Karikatürün kültürel kod değişimi, sosyal bir varlık olan insanın koronavirüs sürecine uygun olarak inşa ettiği sosyalleşme bağlamıdır. Koronavirüs sürecinde balkon, insanların evde kalarak dışarıyla temas kurmasını sağlayan en önemli sosyalleşme mekânı olmuştur.

Şekil 10*Bayramlaşma ve Koronavirüs*

Not. Baytak, C. [@canbaytak] tarafından 24 Mayıs 2020 tarihinde paylaşılan başlıksız Instagram gönderisinden alınmıştır (<https://www.instagram.com/p/CAkAGVEgM4a/>). Telif hakkı Can Baytak'a aittir.

Şekil 10'daki karikatür, koronavirüs sürecinde bayramlaşma ve bayram harçlığı ritüellerindeki değişim üzerinden kurgulanmıştır. Karikatürde bir apartmanda yaşayan insanlar, evlerinin balkonları bağlamında yansıtılmıştır. Karikatürün sol üst köşesindeki "iyi bayramlar" açıklayıcı yazısı, insanların milli bayramlarda olduğu gibi dini bayramlarda da sokağa çıkma yasağı sebebiyle dışarı çıkamadığı bilgisi üzerinden şekillenmiştir. Apartman sakinlerinin evde kalarak kıyısından köşesinden sokakla temasta bulunabileceği tek yer, evlerinin balkonudur. Koronavirüs sürecinde balkonlar, dünyanın birçok ülkesinde insanların sosyalleşme mekânları haline gelmiştir. Karikatürün temel öznelere, soldaki ikinci balkonda yer alan yaşlı çifttir. Bayram harçlığı âdetini, koronavirüs şartlarında uzaktan kumandalı bir helikopterle devam ettirmeye çalışırlar. Uzaktan kumandalı elektronik helikopterle apartmandaki çocuklara bayram şekeri ve bayram harçlığı dağıtmaktadırlar. Bu durum, konuşma balonunda "bayramdır, sevin sin çocuklar" ifadesiyle belirtilir. Balkonlarda, bayram harçlığını alan ve almayı bekleyen çocuklar görülmektedir. Soldaki birinci balkondaki kız, dedesinin bayramını telefonla kutlayıp kendisine bayram harçlığı göndermesi için Iban numarası yollamaktadır. Bayram, teknolojinin imkânlarıyla evde kalarak, sosyal mesafeye riayet ederek kutlanmaktadır. Sağdaki ikinci balkonda yer alan genç ise koronavirüs nedeniyle bayramlaşmadığı akrabalarından alamadığı bayram harçlıklarını düşünerek ekonomisini nasıl düzelterceğini kara kara düşünür. Bilindiği gibi koronavirüs, gencinden yaşlısına, emeklisinden esnafına kadar birçok kişinin ekonomisini bu süreçte hasara uğratmıştır. Kepenk indirmek zorunda kalan birçok esnafın yanında gencin toplayamadığı bayram harçlıklarına üzülmeye, karikatürde mizah unsuru oluşturan bir başka öğedir. Sağdaki üçüncü balkonda yer alan çocuk, yaptığı resmi balkon kapısına yapıştırmıştır. Resmin altında yazan "evdekal" koronavirüsün etkisinin çocukların çizdikleri resimlere kadar yayıldığını göstermesi bakımından dikkat çekici bir detaydır. Koronavirüs sürecinin insan yaşamına kattığı sosyal izolasyon ve mesafenin değişime uğrattığı alanlardan biri de bayramlaşma adetleridir. Karikatürdeki kültürel kod değişimi, bayramlaşma ve bayram harçlığının verilme şeklinde görülmektedir.

Şekil 11

Kurban Bayramı ve Koronavirüs

Not. Baytak, C. [@canbaytak] tarafından 30 Temmuz 2020 tarihinde paylaşılan başlıksız Instagram gönderisinden alınmıştır (<https://www.instagram.com/p/CDQYZcgg01j/>). Telif hakkı Can Baytak'a aittir.

Karikatürde anne, baba ve çocuktan oluşan çekirdek aile ve ağaca bağlanmış bir koç bulunmaktadır. Ailenin her bireyinin yüzünde maske bulunmaktadır ve hepsinin yüzünde endişe ve şaşkınlık ifadesi vardır. Kurban Bayramı'nda kesilmek üzere alındığı anlaşılan koçun "benim durumum belli de Allah sizin yardımcınız olsun!" sözleri, ailenin endişe sebebini açıklamaktadır. Karikatürün alt metninde gerçekte kimin "kurbanlık koyun gibi" olduğu sorusu yer almaktadır. Kurbanlık koçun kendi durumunun belli olduğunu söylemesi, "kurbanlık koyun gibi" deyiminin "başına geleceklerden habersiz olan" anlamını yaşayan tarafın koronavirüs süreciyle birlikte yer değiştirdiğini göstermektedir. Kurbanlık koç, Kurban Bayramının dini vecibesi gereği kesildiğini bilmesi sebebiyle başına geleceklerin anlamına vakıftır. Karikatürdeki mizah unsuru, koronavirüs sürecindeki belirsizliğin insan yaşamına kattığı endişeli bekleyiş halidir. Karikatürdeki kültürel kod değişimi, "kurbanlık koyun gibi" deyimini üzerinden kurgulanmıştır.

Şekil 12

Uzaktan Eğitim ve Koronavirüs

Not. Baytak, C. [@canbaytak] tarafından 16 Ekim 2020 tarihinde paylaşılan başlıksız Instagram gönderisinden alınmıştır (<https://www.instagram.com/p/CGaoEj1A5tf/>). Telif hakkı Can Baytak'a aittir.

Can Baytak'ın birçok karikatüründe görüleceği üzere gri renk, öznelere ön plana çıkarmak amacıyla kullanılmıştır. Nötr bir renk olan gri, tınısız ve hareketsizdir (Öztürkmen, 2017, s. 59). Karikatürde ders çalışan öğrenci, karikatürün öznesi konumundadır. Karikatürde öğrencinin oturduğu plastik sandalye, ders çalıştığı masa, masanın üzerinde içinde kalem ve kalemtraşın bulunduğu kalem kutusu, gönye, televizyon kumandası, öğrencinin yemesi için tabakta bulunan atıştırmalıklar ve çatal bulunmaktadır. Koronavirüs sürecinde uzaktan eğitimin devam ettiği Türkiye'de dersler internet üzerinden olduğu kadar EBA TV üzerinden de gerçekleştirilmiştir. Karikatürdeki kültürel kod değişimi, matematik problemi sorusunun koronavirüs bağlamında güncellenmiş haliyle sağlanmıştır. Artan vaka sayıları üzerinden kurgulanan problem sorusu, karikatürdeki mizah unsurudur.

Şekil 13

İstanbul'un Fethi

Not. Baytak, C. [@canbaytak] tarafından 23 Ekim 2020 tarihinde paylaşılan başlıksız Instagram gönderisinden alınmıştır (<https://www.instagram.com/p/CGscVqegPHR/>). Telif hakkı Can Baytak'a aittir.

Şekil 13'teki karikatür, Ulubatlı Hasan efsanesinin kültürel kod değişimi üzerinden kurgulanmıştır. Karikatürün sol üst köşesinde yer alan "İstanbul'un Fethi" açıklayıcı yazısından hareketle karikatür analiz edildiğinde koronavirüs, üzerinde kendi sembolünün bulunduğu bayrağı İstanbul Surları'na dikmektedir. Karikatürün zemininde kullanılan kırmızı, sıcak bir renktir ve kimi zaman tehlike çağrışımları içerir (Öztürkmen, 2017, s. 181). İstanbul'un fethi sırasında surlara çıkarak Osmanlı sancağını diken ve şehit olan Ulubatlı Hasan efsanesinden hareketle kurgulanan karikatürde, mizah unsurunu yaratan nokta Ulubatlı Hasan efsanesidir. Ulubatlı Hasan'ın surlara diktiği sancak sayesinde İstanbul'un fethi kesinleşmiştir. Koronavirüsün surlara diktiği bayrak da artan vakalar sebebiyle İstanbul'u egemenliği altına aldığıının sembolüdür.

Şekil 14
Koronavirüs İşgali

Not. Baytak, C. [@canbaytak] tarafından 30 Ekim 2020 tarihinde paylaşılan başlıksız Instagram gönderisinden alınmıştır (<https://www.instagram.com/p/CG9xRIZgGwD/>). Telif hakkı Can Baytak'a aittir.

Karikatürde, kırmızı bir fon üzerinde Atatürk büstü, büstün arkasında bir çelenk, büstün yanında siperliği, maskesi ve stetoskobu ile bir doktor bulunmaktadır. Sol üst köşede Türk bayrakları vardır. Karikatürün yayınlandığı tarih dikkate alınırsa doktorun Cumhuriyet Bayramının hemen ertesi günü Atatürk büstünün yanına geldiği anlaşılmaktadır. Doktorun Atatürk büstüne "sırtını dayarak" iki buklüm vaziyette oturması; baş ve yüz çevresinin beyaz çizgilerle vurgulanması, yorgun ve çaresiz olduğunu göstermektedir. Karikatürde, kırmızı rengin yoğun olduğu görülmektedir. Şekil 13'te yer alan karikatürde de görüldüğü gibi, sıcak bir renk olan kırmızı, kimi zaman tehlike çağrışımları da içeren bir renktir. Doktorun konuşma balonunda söylediği ifadeler, fondaki kırmızı rengi destekler niteliktedir. Ülkenin koronavirüs işgali altında olduğunu belirten doktor, 7-24 nöbette olduklarını belirtir. Koronavirüs sürecinde sağlık personeli tüm ülkelerde adeta bir asker gibi görev yapmıştır. Karikatürde, savaş ve askerlik terminolojisi bağlamında ele alınabilecek kelimeler olan, "işgal, 7-24 nöbet" gibi kavramların koronavirüs süreciyle birlikte sağlık personelinin ifade eden kavramlara dönüşümünün bir örneği görülmektedir. Atatürk'ün İstanbul Limanı'nda demirli düşman savaş gemilerine bakarak yaveri Cevat Abbas'a söylediği "Geldikleri gibi giderler!" sözü, bu kez koronavirüs tarafından işgal edilmiş İstanbul için söylenmektedir (Kemal, 2010, s. 386). Tarihi bir referans üzerinden kurgulanan karikatür, koronavirüs sürecinde yorulan ve tükenmiş hisseden başta doktorlar olmak üzere tüm bireylere, umut aşılayıcı, destek verici bir işleve sahiptir.

Şekil 15

Aşı Parası ve Koronavirüs

Not. Baytak, C. [@canbaytak] tarafından 19 Kasım 2020 tarihinde paylaşılan başlıksız Instagram gönderisinden alınmıştır (<https://www.instagram.com/p/CHx8O-0ABm0/>). Telif hakkı Can Baytak'a aittir.

Karikatürün mekânı evin bir odasıdır. Duvarda asılı mushaf, çekmece ve üzerindeki vazo, çerçeveler, pencere kenarında renginden dolayı kolonya olduğu tahmin edilen bir şişe ve su bardağı bulunmaktadır. Koltuk ve üzerine serilmiş renkli bir örtü odadaki nesnelerdir. Can Baytak'ın birçok karikatüründe görüleceği üzere gri renk, öznelere ön plana çıkarmak amacıyla kullanılmıştır. Beyaz başörtüsü, elinde tespihi ve çatık kaşlarıyla sert bir görünüme sahip olan yaşlı kadın ve önünde diz çökmüş, ellerini birbirine kavuşturarak yalvaran bir yüz ifadesiyle duran çocuk karikatürün öznelere aittir. Konuşma balonlarındaki cümleler, karikatürü tamamlayıcı ve açıklayıcı bilgileri vermektedir. Babaannesinden Playstation 5 almak için para isteyen torun "Babaanne hadi be! Var senin paran biliyorum!" der, babaanne ise "Hadi ordan velet! O para benim aşı param!" diye cevap verir. Yaşlıların "bu benim kefen param" diyerek sakladıkları paranın, koronavirüs döneminde "o benim aşı param" söylemine dönüştüğü görülmektedir. Koronavirüs aşısının bulunup bulunmadığı, aşının ülkelere gelip gelmeyeceği hususunda birçok tevatürün dolaştığı dönemde aşının ücretli olup olmayacağı da ayrı bir tartışma noktasıdır. Karikatür, gündemdeki bu sorunlar üzerine inşa edilerek mizah unsuru, yaşlılar arasındaki yaygın kefen parası söyleminin aşı parası söylemine dönüşmesi üzerinden aktarılmıştır.

Şekil 16

Öğretmenler Günü ve Koronavirüs

Not. Baytak, C. [@canbaytak] tarafından 24 Kasım 2020 tarihinde paylaşılan başlıksız Instagram gönderisinden alınmıştır (<https://www.instagram.com/p/CH9x-OigabU/>). Telif hakkı Can Baytak'a aittir.

Karikatürün mekânı, tepesi karlı dağlarla çevrili, camisi, birkaç tane tek katlı evi, eşeği, ineği, tavuk ve civcivleriyle bir köydür. Köy meydanına bir sehpa üzerinde yerleştirilen televizyon, elektriğini aküden almaktadır. Köyün meydanında yer alan bir direğin üstündeki çanak anten sayesinde EBA TV üzerinden derslerini takip eden dört öğrencinin öğretmenler günü için hazırladıkları “Öğretmenler Günü Kutlu Olsun” yazılı pankart, renkli balonlar ve Türk bayrakları, koronavirüs nedeniyle öğretmenler günü kutlamalarının uzaktan eğitime uygun olarak aldığı şekli göstermektedir. Kız öğrencinin sorusu, Cem Yılmaz’ın Vizontele filmindeki o meşhur, “Peki Zeki Müren de bizi görecek mi?” repliğinden hareketle kurgulanarak karikatürün mizahi yönünü oluşturmaktadır.

Şekil 17

Ferhat ile Şirin

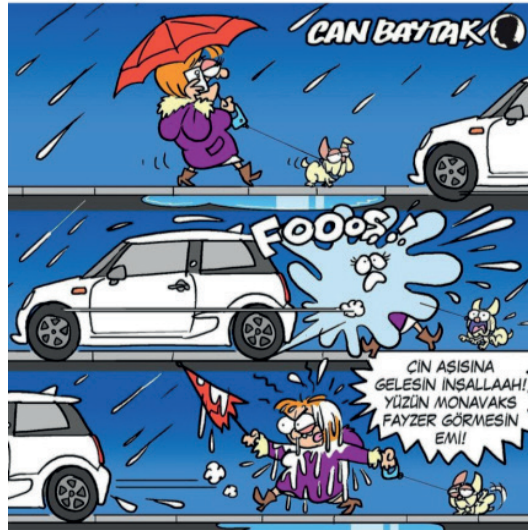

Not. Baytak, C. [@canbaytak] tarafından 26 Kasım 2020 tarihinde paylaşılan başlıksız Instagram gönderisinden alınmıştır (<https://www.instagram.com/p/CIEHAh4AfeK/>). Telif hakkı Can Baytak'a aittir.

Karikatürde, tepeleri delinmiş üç dağ bulunmaktadır. Dağın tepesinde elinde kazması ile bağırarak bir şeyler söyleyen bir erkek bulunmaktadır. Erkeğin el hareketleri, vücudunun etrafındaki çizgiler ve açık ağzından anlaşılan, kişinin sesini duyurma çabası içinde olduğudur. Elinde testisiyle su taşıyan turuncu şalvarlı, belinde beyaz kuşağı, renkli kaftan giymiş, kırmızı başörtülü, saçları örgülü bir kız görülmektedir. Kızın gözlerindeki ifade ve ağzının açıklığı ile bir şeye şaşırdığı anlaşılmaktadır. Çenesinin altında maske ile yüz ifadesinden telaş içinde olduğu anlaşılan bir kişinin yüzleri maskeli ve ellerinde telsizi olan iki polisten kaçtığı anlaşılmaktadır. Konuşma balonlarına bakılınca dağdaki deliklerin de işaret ettiği gibi dağın tepesinden seslenen kişinin Ferhat, testi taşıyan kişinin de Şirin olduğu anlaşılmaktadır. Kaçan kişinin konuşma balonuna bakıldığında ise “Sen bana bakma yenge ben karantınayı deldim!” dediği görülmektedir. Kaçan kişinin Şirin’e yenge deyişiyle kendisine duygusal manada bir şey hissetmediğini ifade ettiğini ve kendi durumunu açıkladığı görülmektedir. Ferhat ile Şirin adlı halk hikâyesi başta olmak üzere birçok anlatıda âşık, sevdiği uğruna birçok engeli aşarak kahramanlaşırken koronavirüs sürecinde karantina uygulamasına riayet etmeyerek yasağı ihlal eden kişilerin kendilerini bir kahraman olarak görmesinden yola çıkılarak karikatürde zihniyet değişiminin eleştirisi yapılmıştır.

Şekil 18

Koronavirüs Bedduası

Not. Baytak, C. [@canbaytak] tarafından 7 Aralık 2020 tarihinde paylaşılan başlıksız Instagram gönderisinden alınmıştır (<https://www.instagram.com/p/CIf-Pc4gPOa/>). Telif hakkı Can Baytak’a aittir.

Yukarıdaki dizi karikatürde, yağmurlu bir havada köpeğiyle yolda yürüyen bir kadının telefonla konuştuğu görülür. Yanından hızla geçen arabanın üstüne sıçrattığı suyla sıırıslıklam olan kadının öfkeyle ettiği beddua üzerinden mizah unsuru oluşturulmuştur. Koronavirüs sürecinde gündemdeki sorunlardan biri de aşının Çin’den mi yoksa Almanya’dan mı geleceği, hangi aşının etkili olduğu vb. problemlerdir. Kadının, “Çin aşısına gelesin inşallah! Yüzün Monavaks Fayzer görmesin emi!” bedduasını şekillendiren unsur da toplumdaki aşının menşei belirsizliğidir. Çin, koronavirüsün dünyaya yayılmasına neden olan ülke olarak görüldüğü için Çin aşısının hiçbir faydasının olmayacağı, aksine zararının bile olabileceğinin yansıması olarak şekillenen beddua, virüsten de beter olan Çin aşısına gelesin şeklinde ifade edilmiştir. Toplumun o dönem için güvendiği ve inandığı aşı ise Alman aşısıdır. Karikatürdeki kadın, üstüne su sıçratan şoföre öfkesini Pfizer marka aşından mahrum kalıp Çin aşısına muhtaç kalasın şeklinde beddua yollu ifade etmiştir. Karikatürde koronavirüsün hayatımızdaki birçok alanı şekillendirmesi gibi edilen

bedduaları da şekillendirmesi üzerinden mizahi unsur kurgulanmıştır. Karikatürdeki kültürel kod değişimini sağlayan unsur, bedduanın içeriğini oluşturan kelimelerin koronavirüs sürecinin etkisiyle değişmesidir.

Şekil 19

Hoş geldin Aşı Bebek

Not. Baytak, C. [@canbaytak] tarafından 1 Ocak 2021 tarihinde paylaşılan başlıksız Instagram gönderisinden alınmıştır (<https://www.instagram.com/p/CJgwjw9AfA7/>). Telif hakkı Can Baytak'a aittir.

Karikatürde görülen yoğun kırmızı renk, ana haber bülteninde verilen son dakika haberlerini vurgulayıcı niteliğiyle verilecek bilginin önemini artırıcı, dikkat çekici bir işleve sahiptir. Her sene yılın ilk doğan bebeği ve adı, ana haber bültenlerinde yaygın olarak paylaşılan bir haberdır. Genellikle aileler tarafından yılın ilk doğan bebeği için umut verici isimlerin tercih edildiği bilinmektedir. 01.01.2021 yılında doğan ilk bebeğe verilen isim, tüm dünya gibi Türkiye'nin de koronavirüsün bitmesini sağlayacağına inanılan aşı'dır. Herkesin umut bağladığı aşı'nın bir isim olarak bebeğe verilmesi yoluyla mizah unsuru sağlanmıştır. Yenidoğan bebeğin beslenebilmesini sağlayacak işleve sahip bir maske ile çizilmesi de karikatürdeki bir diğer mizah unsurudur.

Şekil 20

Mutasyonlu Aşk

Not. Baytak, C. [@canbaytak] tarafından 2 Ocak 2021 tarihinde paylaşılan başlıksız Instagram gönderisinden alınmıştır (<https://www.instagram.com/p/CJjDOKuAiQq/>). Telif hakkı Can Baytak'a aittir.

Karikatürde yüzünde maskesi ile arabasını yıkayan bir kişi görülmektedir. Karikatürdeki mizahi unsur, arabanın arka camındaki “mutasyonlusun dediler kız vermediler” yazısıdır. Çiçek Abbas adlı Türk filmde Şener Şen ve İlyas Salman’ın atışmalarında geçen “istedim vermediler sen şoförsün dediler” repliği, gündelik hayatta birçok kamyon ve dolmuşun arkasında görülen yazılardandır. Mutasyona uğrayan koronavirüsün daha tehlikeli bir hal aldığı haberlerinden hareketle kurgulanan karikatürde, istenen kızın verilmeyişinin sebebi olarak erkeğin mutasyonlu olması gösterilerek mizah kurgulanmıştır. Çiçek Abbas filminde, Abbas’ın Çiçek adlı dolmuşunun renginin kırmızı oluşu yönüyle de karikatür, filmi hatırlatıcı bir işleve sahiptir. Karikatürdeki kültürel kod değişimi, kız istemenin önündeki engellerin koronavirüs süreciyle birlikte farklılaşmasıdır. Eskiden evi, arabası, işi olmayana kız verilmezken koronavirüs sürecinin etkisiyle mutasyona uğramış virüs taşıyıcısı olma riski, ailesinden istenilen kızın verilmesinin önündeki engeldir.

Şekil 21
Aşı Ermek ve Koronavirüs

Not. Baytak, C. [@canbaytak] tarafından 12 Ocak 2021 tarihinde paylaşılan başlıksız Instagram gönderisinden alınmıştır (https://www.instagram.com/p/CJ85_tZAZW9/). Telif hakkı Can Baytak'a aittir.

Şekil 21’de yer alan karikatür, Türk toplumunda hamile kadınların aş erme halk inancı üzerinden kurgulanmıştır. Genellikle hamile bir kadının mevsimi olmayan meyveleri canının çekmesi olarak bilinen aş erme süreci; karikatürde meyve yerine dönemi itibariyle bulunması pek mümkün olmayan koronavirüs aşları üzerinden tasarlanmıştır. Karikatürdeki mizah unsuru, alışılmadık bir isteğin yarattığı şaşkınlık üzerinden doğmuştur. Aş erme olayının “her açıdan tehlikeli toksinlere maruz kalma riski fazla olan embriyonun, annesi tarafından korunması gereken ve ihtiyacı olan maddelere karşı gözetim altına alınması” (Sümbüllü, 2004, s. 137) ihtiyacından doğduğuna inanılması, koronavirüs dönemine ait karikatürde bir annenin doğacak çocuğu için en gerekli şeyi, yani koronavirüs aşısını aş ermesini haklı ve işlevsel kılan bir alt anlama da sahiptir.

Şekil 22
Mahya ve Koronavirüs

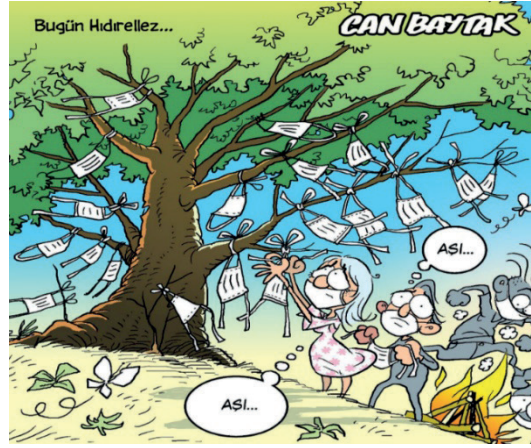

Not. Baytak, C. [@canbaytak] tarafından 13 Nisan 2021 tarihinde paylaşılan başlıksız Instagram gönderisinden alınmıştır (<https://www.instagram.com/p/CNmSsx1AbXU/>). Telif hakkı Can Baytak'a aittir.

Şekil 22’deki karikatür, mahya geleneğindeki kültürel kod değişimi üzerinden kurgulanmıştır. Mahya, başta Ramazan ayı olmak üzere mübarek gün ve gecelerde çift minareli camilerin iki minaresi arasına gerilen iplerin üzerine asılan kandiller/elektrikli ampuller yoluyla yazı yazma ya da şekil yapma sanatıdır (Göktaş, 1994, s. 275). Dini içerikli sözlerin, toplumun geneline tavsiye niteliğindeki cümlelerin yer aldığı mahyalar, halkın genelini ilgilendiren bir konu hakkında bilgilendirme işlevine sahiptir. 13 Nisan 2021 tarihinde yayınlanan karikatür, Ramazan ayının ilk gününe denk gelmektedir. Ramazan ayının gelişi, mahyalarda bir gelenek halini alan “Hoş Geldin Ey Şehr-i Ramazan” yazısıyla karşılanmaktadır. Dönemi itibariyle toplumu ilgilendiren en temel belirleyicinin koronavirüs olması ve koronavirüs aşı randevularının bu dönemde uygulanmaya başlanması sebebiyle, mahyalarda hoş geldin diye karşılanan koronavirüs aşısıdır. Mahyadaki yazı ve aşı sembolünü gören çift, “bizim hocanın aşı randevusu çıkmış” diyerek toplumun merakla beklediği habere kavuşmuştur. Bu noktada karikatür, mahyanın Türk toplumunda Ramazan ayının gelişini kutlama ve bir konu hakkında halkı bilgilendirme işlevi üzerinden kültürel kod değişimine uğramıştır. Karikatürdeki mizah unsuru kaynağını mahya geleneğinin aşı haberlerine uyarlanmasından almaktadır.

Şekil 23

Hıdırellez ve Koronavirüs

Not. Baytak, C. [@canbaytak] tarafından 5 Mayıs 2021 tarihinde paylaşılan başlıksız Instagram gönderisinden alınmıştır (<https://www.instagram.com/p/COFz9QeAHzd/>). Telif hakkı Can Baytak’a aittir.

Şekil 23’teki karikatür, Hıdırellez günü gerçekleştirilen inanç ve pratikler üzerinden kurgulanmıştır. 5-6 Mayıs tarihlerinde kutlanan, yazın başlangıcı olarak kabul edilen takvimsel bir geçiş töreni (Yücesoy vd., 2023, ss. 900, 902) olan Hıdırellez günü ve gecesinde insanların büyük ağaçlara bir bez parçası ile dileklerini bağladığı (Bulut vd., 2018, s. 82), yakılan Hıdırellez ateşinden atlayarak günahlarından arınıp, hafiflik kazanıldığına (Uca, 2007, s. 131) inanılan çeşitli inanç ve pratikler gerçekleştirilmektedir. 5 Mayıs 2021 tarihinde yayınlanan karikatür de bahsedilen Hıdırellez inanç ve pratikleri üzerinden kurgulanmıştır. Arka planda ateş üzerinden atlayan kişilerin yer aldığı karikatürde temel vurgu, ağaca bağlanan dileklerde dir. Dilekler, bir bez parçası yerine herkesin kolaylıkla temin edebileceği maskeler yoluyla ağaca bağlanmaktadır. Bez parçasının yerini maskenin alması, karikatürdeki mizahi öğedir. Geleceğe yönelik herkesin ortak dileği ise aşıdır. Büyük ve ulaşılmaz hayallerin yerini, hayatta kalma endişesini giderecek umut olarak görülen aşı almıştır. Hıdırellez dileklerinin içeriği ve dileklerin yazıldığı materyalin dönüşüme uğratılması üzerinden kurgulanan karikatürde, dileklerini ağaca bağlayan karakterlerin gözlerinde görülen endişe, toplumun genelinin duygu durumunu yansıtırıcı bir işleve sahiptir. Karikatür, değişen koşullara rağmen umut etme gücü taşıyan bir işleve sahiptir.

belgesi ya da Pcr testi sonucu, karikatürde de karakterin dilek dileyebilmesinin ön şartı olarak sunulmuştur. Karikatürün mizahi yönü, buradan doğmaktadır. “Karikatürde bile rahat yok” alt metnine sahip olan karikatür, Cin’in elindeki ateşölçer ile de “sahip” dediği karakteri gözetim altında tutmaktadır. Karakterin kırmızı yüzü, çaresiz bakan gözleri ve alnından çevreye yayılan ter damlaları, korku ve endişe içindeki ruh halini yansıttıcı niteliktedir.

Çalışmada incelenen 25 koronavirüs karikatürü, tematik olarak şu başlıklar altında gruplandırılabilir:

a. Milli Bayramlar:

Atatürk Büstü ve Maske (Şekil 4), 19 Mayıs ve Koronavirüs (Şekil 9).

b. Dini Bayramlar:

Bayramlaşma ve Koronavirüs (Şekil 10), Kurban Bayramı ve Koronavirüs (Şekil 11).

c. Özel Günler:

Anneler Günü ve Koronavirüs (Şekil 8), Öğretmenler Günü ve Koronavirüs (Şekil 16), Hıdırellez ve Koronavirüs (Şekil 23).

d. Ramazan Ayı İnanç ve Uygulamaları:

Oruç ve Maske (Şekil 5), Ramazan Kolisi ve Koronavirüs (Şekil 6), Mahya ve Koronavirüs (Şekil 22).

e. Kalıplaşmış Söz ve İfadelerin Dönüştürülmesi Üzerinden Kurgulananlar:

Koronayı Tanıyalım... (Şekil 1), Baharın Gelişi ve Koronavirüs (Şekil 7), Uzaktan Eğitim ve Koronavirüs (Şekil 12), Koronavirüs İşgali (Şekil 14), Aşı Parası ve Koronavirüs (Şekil 15), Koronavirüs Bedduası (Şekil 18), Hoş geldin Aşı Bebek (Şekil 19), Aşı Ermek ve Koronavirüs (Şekil 21), İş Görüşmesi ve Koronavirüs (Şekil 24).

5. Sonuç

Tüm dünyayı etkisi altına alan koronavirüs salgını, toplumları sağlık tedbirlerinden beslenme şekillerine, eğitim sisteminden sanat anlayışına, ekonomik yapıdan seyahat özgürlüğüne kadar birçok yönden etkilemiştir. Küresel salgın, tüm dünyada ortak bir dil oluşturmuştur fakat her toplumun koronavirüse karşı duygularını, düşüncelerini çeşitli biçimlerde ortaya koyarken başvurduğu en önemli unsur yine kendi kültürüne ait kodlar olmuştur. Çalışmada bu kültürel kodların izleri Habertürk gazetesi karikatüristi Can Baytak’ın koronavirüs bağlamında çizdiği karikatürlerden seçilen 25 örnek üzerinden gösterilmeye çalışılmıştır. İncelenen örnekler göstermektedir ki mizah unsuru oluşturulurken o toplumun üyelerince paylaşılan ortak kültürel kodlar, karikatürlerde gülmeceyi sağlayan önemli bir anahtardır.

Türkiye’de ilk kapanma önlemleri, 2020 yılının mart ayında başlamıştır. 16 Mart’ta okulların kapanması, 21 Mart’ta 65 yaş üzerine sokağa çıkma yasağının getirilmesi, Nisan ayında hafta sonu yasakları ve Ramazan ayında artırılan tedbirlerle birlikte 29 Nisan-17 Mayıs 2021 tarihleri, tüm ülke genelinde tam kapanma uygulamalarının gerçekleştirildiği bir süreç olmuştur (Parlak, 2025). Can Baytak’ın resmî sosyal medya (Instagram) hesabından seçilen 25 karikatürün ilki 27 Şubat 2020, sonuncusu ise 1 Eylül 2021 tarihli. Seçilen 25 karikatürün yayınlanma tarihleri; koronavirüs sürecinin tarihi seyrini, bireyler üzerinde yarattığı kaygı ve endişeyi, yaşanan adaptasyon sürecini de kronolojik bir seyir halinde gözler önüne sermektedir. Can Baytak tarafından kurgulanan koronavirüs karikatürlerinden kültürel kod ve folklorik unsurları

belirgin biçimde yansıtan 25 örnekte, toplumca paylaştığımız ortak kültürel kodların yansıma ve izleri görülmüştür.

Milli Bayramlar temasına göre şekillenen Atatürk Büstü ve Maske (Şekil 4), 19 Mayıs ve Koronavirüs (Şekil 9) karikatür örnekleri, koronavirüs sürecinde yaşanan sosyal izolasyona rağmen milli bayramların Türk toplum hafızasında ve yaşamında varlığını sürdürmeye devam ettiği alt metni üzerinden kurgulanmıştır. Milli bayramlara gösterilen saygı, koronavirüs sürecinin doğurduğu toplumsal tedbir ve yasaklar üzerinden kurgulanarak mizah unsuru sağlanmıştır. Şekil 4'te Atatürk büstüne takılan maske, Şekil 9'da sokağa çıkma yasağı sebebiyle dede ve torunun balkonda milli bayram korteji oluşturması, karikatürlerdeki kültürel kod değişiminin örnekleridir.

Bayramlaşma ve Koronavirüs (Şekil 10), Kurban Bayramı ve Koronavirüs (Şekil 11) karikatürleri, dini bayramlar temasına göre şekillenmiş örneklerdir. Şekil 10'daki karikatür, milli bayramlarla ilgili karikatürlerde olduğu gibi dini bayramların da Türk toplum yaşantısındaki varlığını koronavirüs sürecine uyumlanarak devam ettirdiği toplumsal gerçeği üzerinden kurgulanmıştır. Şekil 11'deki karikatür, kurban edilecek hayvan üzerinden kurgulanmış ve koronavirüs sürecinin tehlikelerle dolu belirsizliği kurban edilecek hayvanın dilinden ifade edilmiştir. Ailenin koronavirüs sürecindeki belirsizliğe rağmen yaşantılarına devam ettiği ve kurban keserek Kurban Bayramının gereğini yerine getirdiği görülmektedir. Karikatür, “kurbanlık koyun gibi” deyimini kurbanlık koç ve çekirdek aile üzerinden hem gerçek hem de mecaz anlamıyla görünür kılmaktadır. Karikatürün kültürel kod değişimi, deyim “başına geleceklerden habersiz olan” anlamının sorgulanması üzerinden kurgulanmıştır. Koronavirüs süreci, insanı kurbanlık koyundan daha fazla belirsizliğe mahkûm etmiştir.

Anneler Günü ve Koronavirüs (Şekil 8), Öğretmenler Günü ve Koronavirüs (Şekil 16), Hıdırellez ve Koronavirüs (Şekil 23) karikatürleri, özel günler temasına göre şekillenmiş örneklerdir. Şekil 8'deki karikatür, Türk toplumunda varlığı görülen büyüklerin küçükleri ziyaret âdetinin koronavirüs sürecinde yaşanan sokağa çıkma yasakları sebebiyle sekteye uğraması toplumsal gerçekliği üzerine kurgulanmıştır. 65 yaş üzerinin sokağa çıkabildiği saatlerde diğer yaş gruplarının evde olması, karikatürde büyüklerin küçükleri ziyarete gitmesi şeklindeki kültürel kod değişimini mümkün kılmıştır. Karikatürdeki gülmece unsurunu sağlayan nokta, Türk toplumunun adet ve geleneklerinin koronavirüs süreci sebebiyle uğradığı mücbir dönüşümdür. Annelerin nasihat cümlelerindeki içeriğin koronavirüs sürecinde uğradığı değişim de karikatürdeki mizahi unsurlardır.

Şekil 16'daki karikatür, koronavirüs sürecinde eğitimin uzaktan olması toplumsal gerçekliğinden hareketle kutlamaların da uzaktan gerçekleştirilmesi kurgusu üzerinden şekillendirilmiştir. Yüz yüze eğitimi ortadan kaldıran uzaktan eğitim, öğretmen ve öğrencinin karşılıklı etkileşimini de sekteye uğratmıştır. Öğrencisini göremeden ders anlatan öğretmenin geri dönüştürme mahrumluğu, Vizonte filmindeki meşhur “Peki Zeki Müren de bizi görecektir mi?” repliğinin öğrencilerin dilinde “Öğretmen de bizi görecektir mi?” şeklindeki ifadesiyle karikatüre yansıtılmıştır. Karikatürün kültürel kod değişiminde toplumun geneline bilinen bir film repliğinin tercih edildiği görülmektedir.

Şekil 23'teki karikatür, Türk toplumunda baharın gelişi kutlamalarının gerçekleştirildiği Hıdırellez ritüelleri üzerinden kurgulanmıştır. Karikatürdeki kültürel kod değişimini sağlayan unsur, dilek ağacına bağlanan beyaz çaputun yerine tercih edilen maskedir.

Oruç ve Maske (Şekil 5), Ramazan Kolisi ve Koronavirüs (Şekil 6), Mahya ve Koronavirüs (Şekil 22) karikatürlerinde Ramazan ayı inanç ve uygulamalarının tema olarak ön plana çıktığı görülmektedir. Şekil 5'teki karikatürde Ramazan geleneği haline gelen orucu bozan hallere yönelik soru içeriğinin yutulan maske üzerinden kurgulanması; Şekil 6'daki karikatürde maddi durumu kötü olan kişilere yardım amacıyla Ramazan ayında dağıtılan Ramazan kolisi içeriğinin temel besin maddeleri yerine koronavirüs sürecinde ihtiyaç duyulan malzemelerden oluşması; Şekil 22'deki karikatürde bir Ramazan geleneği olan mahyanın Türk toplumuna verdiği mesajın koronavirüs aşısı olması, Ramazan ayı inanç ve uygulamaları üzerinden kurgulanan karikatürlerde adetlerin devam ettirildiği fakat içeriğin koronavirüs sürecinde hayatımıza katılan unsurlar üzerinden değişime uğradığı görülmektedir. Bu başlık altındaki karikatürlerin kültürel kod değişimi, sürdürülen geleneklerin içeriğindeki değişimle yansıtılmıştır.

Koronayı Tanıyalım... (Şekil 1), Baharın Gelişi ve Koronavirüs (Şekil 7), Uzaktan Eğitim ve Koronavirüs (Şekil 12), Koronavirüs İşgali (Şekil 14), Aşı Parası ve Koronavirüs (Şekil 15), Koronavirüs Bedduası (Şekil 18), Hoş geldin Aşı Bebek (Şekil 19), Aşı Ermek ve Koronavirüs (Şekil 21), İş Görüşmesi ve Koronavirüs (Şekil 24) karikatürleri, kalıplaşmış söz ve ifadelerin dönüştürülmesi teması üzerinden kurgulanmıştır ve çalışmada sayıca en fazla bu tema ile ilgili örnek yer almaktadır. Bu başlık altında değerlendirilen karikatürlerdeki kültürel kod değişimini sağlayan unsurlar; atasözleri, deyimler, beddualar, toplumun geneli tarafından bilinen film replikleri, gündelik yaşamda sıklıkla kullanılan kalıplaşmış ifade ve sözlerdir. Karikatürlerin kurgulandığı kültürel kodun okuyucular tarafından çözülebilmesini sağlayan en temel unsur, bahsi geçen ifadelerin toplumun tamamınca bilinir olmasıdır. Şekil 1'deki karikatür, Türk eğitim sisteminde her öğrencinin mutlaka maruz kaldığı tipik bir münazara sorusu olan “çok gezen mi bilir çok okuyan mı?” sorusuna referansla kurgulanmıştır. Şekil 7'deki karikatür, bahar aylarının gelişinin halk arasında “geldi bahar ayları gevşer gönül yayları” şeklindeki yaygın ifadesi üzerinden; Şekil 12'deki karikatür, matematik sorusunu oluşturan dilsel içeriğin değişimi üzerinden kurgulanmıştır. Şekil 14'teki karikatür, Mustafa Kemal Atatürk'ün “Geldikleri gibi giderler” sözünden hareketle kurgulanmıştır. Şekil 15'teki karikatür, Türk toplumunda yaşlıların vefat ettikten sonraki süreçte defin işlemlerinin gerçekleştirilmesi için biriktirdiklerini ifade etmek amacıyla kullandıkları “kefen param o benim” ifadesi üzerinden kurgulanmıştır. Şekil 18'deki karikatür, kişinin başına kötü işler gelmesine yönelik istek ve arzuların ifadesi olan bedduaların koronavirüs sürecine uyarlanması üzerinden kurgulanmıştır. Şekil 19'daki karikatür, her yeni yılın ilk doğan bebeğine verilen umut aşılایıcı anlamlar içeren isim verme geleneği üzerinden kurgulanmıştır. Şekil 21'deki karikatür, hamile kadınlarda görülen aşerme halk inancı üzerinden kurgulanmıştır. Şekil 24'teki karikatürü şekillendiren unsur, iş ilan ve görüşmelerinde iş yerinin sunduğu imkânların kalıplaşmış söz ve ifade gruplarıyla ifadesidir.

Dile Benden Ne Dilersen (Şekil 2), Fırıncı Baba (Şekil 3), İstanbul'un Fethi (Şekil 13), Ferhat ile Şirin (Şekil 17), Mutasyonlu Âşık (Şekil 20), Alaaddin'in Cini ve Koronavirüs (Şekil 25) karikatürleri, çeşitli anlatılara gönderme teması üzerinden kurgulanmıştır. Koronavirüs karikatürlerinin kurgulanmasında başvurulmuş kültürel kodlardan biri de mit, destan, masal, efsane, halk hikâyesi vb. sözlü edebiyat verimleri, toplumun geneli tarafından bilinen filmlerdir. Şekil 2'de ve Şekil 25'te Alaaddin'in Sihirli Lambası masalı, Şekil 3'te Somuncu Baba menkıbesi, Şekil 13'te Ulubatlı Hasan efsanesi, Şekil 17'de Ferhat ile Şirin halk hikâyesi, Şekil 20'de Çiçek Abbas filmi ve Türk toplumunda yaygın olarak görülen araba arkası yazısı geleneği, karikatürlerin kültürel kod değişim unsurlarıdır.

Toplumca ortak kutlama ve paylaşımlarda bulunarak bir arada olma halinin yaşandığı milli ve dini bayramlar, özel gün kutlamalarının koronavirüs sürecinde alınan tedbirler sebebiyle sekteye uğraması, bireyleri yalnız ve çaresiz hissettirmiştir. Buna rağmen insanların duruma adapte olmanın yollarını bulması, hayatın ve umudun her koşul ve şartta devam ettiğini göstermektedir. İncelenen 25 koronavirüs karikatüründe de insanların yaşanan koronavirüs şartlarına balkonda 19 Mayıs korteji oluşturma, ekmek yapmayı deneme, bayramlaşma ve bayram harçlığı için alternatif çözüm yolları üretme, var olan adetlere takılmadan küçükleri ziyarete gitme vb. çeşitli eylemlerle adapte olmanın örneklerinin verildiği görülmektedir. Bu noktada karikatürlerin umut aşılayıcı bir işleve sahip olduğu görülmektedir.

İncelenen koronavirüs karikatürlerinde; milli ve dini bayramlar, bayramlaşma adetleri, özel gün kutlamaları gibi ritüelistik uygulamalar, rüyada görülen aksakal motifi, aş erme halk inancı, dede/nine-torun ilişkileri ve tarihi sözler, beddua, nasihat, atasözleri, deyimler, toplumun geneli tarafından bilinen kalıplaşmış söz ve ifadeler, toplumun geneli tarafından bilinen filmler, film replikleri ve şarkı sözleri, masal, halk hikâyesi, menkıbe, efsane vb. birçok kültürel kodun kullanıldığı ve bu kodların bağlama uygun bir şekilde dönüşüme uğradığı tespit edilmiştir. Koronavirüs sürecinin oluşturduğu jargon da karikatürlerde “maske tak-, bulaş yap-, pik yap-“ gibi ifadelerle yansımaları bulmuştur.

Sonuç olarak denilebilir ki kültür; yaşayan, ülke ve dünya gündeminden etkilenen, bu gündeme göre değişen/dönüşen aynı zamanda gündemi de değiştiren/dönüştüren canlı bir yapıdır. Toplumların kolektif hafızasını şekillendiren bu canlı yapı, toplumun gündelik yaşamında, gelenek ve göreneklerinde, inanç yapısında, edebi ve sanatsal verimlerinde varlığını sürdürmeye devam etmektedir. “Bir milletin ulusal-kültürel değerlerini kişinin belleğinde şifreleyen ve aynı zamanda kişiye onları deşifre etme imkânı” (Saraç, 2019, s.162) sunan kültürel kodlar, kültürün sürekliliğini ve aktarımını sağlayan insanlığın en önemli hazinesidir. Tüm insanlığı ve özelde de Türk toplumunu derinden etkileyen koronavirüs sürecinin insanlığın kolektif hafızasına sunduğu katkı, bu çalışmada Can Baytak’ın koronavirüs karikatürlerinde tespit edilen kültürel kodlar aracılığıyla gözler önüne serilmiştir.

Kaynakça

Ak, Ö. (2020, Mart). Soğuk algınlığından ölümcül salgına! Küresel kâbus ve Covid-19. *Bilim ve Teknik*, (628), 12–27. <https://bilimteknik.tubitak.gov.tr/>.

Altınkaynak, E. (2020). Halk şairlerinin dilinde COVID 19 (Korona virüs). *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 1(46), 372-393. <https://doi.org/10.17498/kdeniz.734744>

Aydın, O. & Çetin, O. (2020). Geleneğin İzinde: Âşıkların Diliyle Koronavirüs. *Uluslararası Türkoloji Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi*, 5(1), 25-40. <https://izlik.org/JA37CX59KB>

Baytak, C. [@canbaytak]. (2020, 10 Mayıs). [Şekil, açıklama metni olmadan paylaşılmıştır] [Karikatür]. Instagram. https://www.instagram.com/p/B__rXzgPBj/

Baytak, C. [@canbaytak]. (2020, 16 Ekim). [Şekil, açıklama metni olmadan paylaşılmıştır] [Karikatür]. Instagram. <https://www.instagram.com/p/CGaoEj1A5tf/>

- Baytak, C. [@canbaytak]. (2020, 19 Kasım). *[Şekil, açıklama metni olmadan paylaşılmıştır]* [Karikatür]. Instagram. <https://www.instagram.com/p/CHx8O-0ABm0/>
- Baytak, C. [@canbaytak]. (2020, 19 Mayıs). *[Şekil, açıklama metni olmadan paylaşılmıştır]* [Karikatür]. Instagram. <https://www.instagram.com/p/CAXEGp1gSlC/>
- Baytak, C. [@canbaytak]. (2020, 23 Ekim). *[Şekil, açıklama metni olmadan paylaşılmıştır]* [Karikatür]. Instagram. <https://www.instagram.com/p/CGscVqegPHR/>
- Baytak, C. [@canbaytak]. (2020, 23 Nisan). *[Şekil, açıklama metni olmadan paylaşılmıştır]* [Karikatür]. Instagram. https://www.instagram.com/p/B_UJFx2Ay76/
- Baytak, C. [@canbaytak]. (2020, 24 Kasım). *[Şekil, açıklama metni olmadan paylaşılmıştır]* [Karikatür]. Instagram. <https://www.instagram.com/p/CH9x-OigabU/>
- Baytak, C. [@canbaytak]. (2020, 24 Mayıs). *[Şekil, açıklama metni olmadan paylaşılmıştır]* [Karikatür]. Instagram. <https://www.instagram.com/p/CAkAGVEgM4a/>
- Baytak, C. [@canbaytak]. (2020, 24 Nisan). *[Şekil, açıklama metni olmadan paylaşılmıştır]* [Karikatür]. Instagram. https://www.instagram.com/p/B_W3f1mgDif/
- Baytak, C. [@canbaytak]. (2020, 26 Kasım). *[Şekil, açıklama metni olmadan paylaşılmıştır]* [Karikatür]. Instagram. <https://www.instagram.com/p/CIEHAh4AfeK/>
- Baytak, C. [@canbaytak]. (2020, 28 Mart). *[Şekil, açıklama metni olmadan paylaşılmıştır]* [Karikatür]. Instagram. <https://www.instagram.com/p/B-R1Q0Fg-DJ/>
- Baytak, C. [@canbaytak]. (2020, 29 Nisan). *[Şekil, açıklama metni olmadan paylaşılmıştır]* [Karikatür]. Instagram. https://www.instagram.com/p/B_js7e3g6Is/
- Baytak, C. [@canbaytak]. (2020, 30 Ekim). *[Şekil, açıklama metni olmadan paylaşılmıştır]* [Karikatür]. Instagram. <https://www.instagram.com/p/CG9xRlZgGwD/>
- Baytak, C. [@canbaytak]. (2020, 30 Nisan). *[Şekil, açıklama metni olmadan paylaşılmıştır]* [Karikatür]. Instagram. https://www.instagram.com/p/B_mWaBTgqL5/
- Baytak, C. [@canbaytak]. (2020, 30 Temmuz). *[Şekil, açıklama metni olmadan paylaşılmıştır]* [Karikatür]. Instagram. <https://www.instagram.com/p/CDQYZcgg01j/>
- Baytak, C. [@canbaytak]. (2020, 4 Şubat). *Koronayı tanıyalım...* [Karikatür]. Instagram. [instagram.com_KODU/](https://www.instagram.com/_KODU/)
- Baytak, C. [@canbaytak]. (2020, 7 Aralık). *[Şekil, açıklama metni olmadan paylaşılmıştır]* [Karikatür]. Instagram. <https://www.instagram.com/p/CIf-Pc4gPOa/>
- Baytak, C. [@canbaytak]. (2020, 9 Nisan). *[Şekil, açıklama metni olmadan paylaşılmıştır]* [Karikatür]. Instagram. <https://www.instagram.com/p/B-wYFgTgduZ/>
- Baytak, C. [@canbaytak]. (2021, 1 Eylül). *[Şekil, açıklama metni olmadan paylaşılmıştır]* [Karikatür]. Instagram. <https://www.instagram.com/p/CTRh4veA34K/>

Baytak, C. [@canbaytak]. (2021, 1 Ocak). [*Şekil, açıklama metni olmadan paylaşılmıştır*] [Karikatür]. Instagram. <https://www.instagram.com/p/CJgwjw9AfA7/>

Baytak, C. [@canbaytak]. (2021, 12 Ocak). [*Şekil, açıklama metni olmadan paylaşılmıştır*] [Karikatür]. Instagram. https://www.instagram.com/p/CJ85_tZAZW9/

Baytak, C. [@canbaytak]. (2021, 13 Nisan). [*Şekil, açıklama metni olmadan paylaşılmıştır*] [Karikatür]. Instagram. <https://www.instagram.com/p/CNmSsx1AbXU/>

Baytak, C. [@canbaytak]. (2021, 15 Haziran). [*Şekil, açıklama metni olmadan paylaşılmıştır*] [Karikatür]. Instagram. <https://www.instagram.com/p/CQJtXTkgzWN/>

Baytak, C. [@canbaytak]. (2021, 2 Ocak). [*Şekil, açıklama metni olmadan paylaşılmıştır*] [Karikatür]. Instagram. <https://www.instagram.com/p/CJjDOKuAiQq/>

Baytak, C. [@canbaytak]. (2021, 5 Mayıs). [*Şekil, açıklama metni olmadan paylaşılmıştır*] [Karikatür]. Instagram. <https://www.instagram.com/p/COfZ9QeAHzd/>

Bedir, A. (2019). *Yakın Dönem Siyasi Tarihinin Karikatür Üzerinden Analizi: Karagöz 1922-1939* (Tez No. 549281) [Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Bilge, E. (2008). Cem Yılmaz Anlatıları -Üstünlük Kuramı Bağlamında-. *Türkbilig/Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, (16), 16-23. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/143127>

Bulut, M., Karacagil, Z., & Çataloğlu, S. (2017). Dünden bugüne Hıdırellez pratikleri. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (Ed.), 9. *Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi: Gelenekler, görenekler ve inançlar* (ss. 79–92). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. <https://www.kulturportali.gov.tr/mrepo/eKitap/eb-Dunden%20Bugune%20Hidirellez%20Pratikleri/files/assets/common/downloads/publication.pdf>

Can Baytak. (2026, 23 Ocak). *Vikipedi*. https://tr.wikipedia.org/wiki/Can_Baytak

Can, K. C. (2020, 29 Nisan). Korona, korku, komedi, kolera. *Birikim*. <https://birikimdergisi.com/guncel/10061/korona-korku-komedi-kolera>

Cander, B. & Yakıncı, C. (Ed.). (2020). *COVID-19 Öyküleri*. İnönü Üniversitesi Yayınları.

Duman, M. (2020). Yarasa çorbası: Koronavirüs hakkında modern çağın mitleri ve şehir efsaneleri. *Millî Folklor*, 16(127), 59-71. <https://izlik.org/JA22GN72PT>

Emeksiz, A. (2015). Türk halkbilimi mizah araştırmalarına dair genel tespit, değerlendirme ve teklifler. *Turkish Studies*, 10(8), 987. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8084>

Gökbulut, B., Yeniasır, M. (2017). Kıbrıs ve Uygur Türk halk masallarında öne çıkan bazı motifler üzerine incelemeler. *TÜRK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*. 1(10), 123-137. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/633099>

- Göktaş, U. (1994). Mahyacılık. *Dünden bugüne İstanbul ansiklopedisi* içinde (Cilt 5, ss. 275-276). Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı.
- Günay, U. T. (1983). Türk masallarında geleneksel efsanevi yaratıklar. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 21-46. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/613328>
- Hızlı, M. (1987). Somuncu Baba. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(1), 263-271. <https://izlik.org/JA73FE79WR>
- Kara, E. Ş. & Nisan, F. (2021). Covid-19 Pandemisinin Türk Basınındaki Karikatürlere Yansıması. M. Akyol & B. Öztürk (Ed.), *Pandemi Döneminde İletişim Çalışmaları* içinde (ss. 135-167). Nobel Bilimsel Eserler Yayınları.
- Kemal, C. (2010). Mustafa Kemal'in Mondros Mütarekesi'ne tepkisi. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 12(46), 367-400. https://doi.org/10.1501/Tite_0000000329
- Keskin, A. (2020). Elektronik kültür ortamında paylaşılan koronavirüs (COVID-19) şiirlerinin folklorun ve mizahın protesto işlevi bağlamında kültürbilimsel analizi. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 13(30), 502-536. <https://doi.org/10.12981/mahder.712405>
- Kılıç, M. (2020, 19 Mayıs). *Gençlik Marşı sözleri 4 kıta: Dağ başını duman almış! Gençlik Marşı oku*. Habertürk. <https://www.haberturk.com/genclik-marsi-sozleri-4-kita-dag-basini-duman-almis-genclik-marsi-oku-2684173>
- Morreall, J. (1997). *Gülmeyi ciddiye almak* (K. Aysevener ve Ş. Soyer, Çev.). İris Yayıncılık.
- Musiki Lugatı. (2025, 24 Aralık). *Semiha Hanım ve Yesari Asım Arsoy | Bay Bayansız Olmaz (Nisan Mayıs Ayları, Gevşer Gönül Yayıları)* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=JRdM8rKgbLU>
- Özarslan, M. (2021). Korona virüsünün Türk şiirine yansımaları üzerine. *Açikkara*, (52), 2-5. <https://dokumen.pub/akkara-dergi-say-52.html>
- Özmen, F. (2022). Saz şairlerinin korona virüs konulu şiirlerinde mizahın kullanılması: Youtube örneği. *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 10(28), 71-84. <https://doi.org/10.31126/akrajournal.1089113>
- Öztürkmen, E. U. (2017). *Avrupa Birliği-Türkiye İlişkileri Bağlamında Karikatürle Mizah Yaratma Eylemi (1980-2016)* (Tez No. 465699) [Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi] Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Parlak, M. (2025, 1 Ağustos). *Korona (COVID) virüs ne zaman çıktı?* Medical Park. <https://www.medicalpark.com.tr/saglik-rehberi/korona-virus-ne-zaman-cikti>
- Saraç, H. (2019). Bir milletin kültürel belleğinin şifreleri: Kod kültürleri. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 157-169. <https://doi.org/10.29000/rumelide.648467>
- Saraç, Ö. (2020). Salgın hastalıkların âşık tarzı Türk şiirine yansıması: Yeni tip koronavirüs (covid-19) örneği. *Millî Folklor*, 16(127), 18-34. <https://izlik.org/JA53JM26CR>

Sayır, M. F. & Aydın, N. (2024). The reflection of Covid- 19 in literary works: The sample of short story. *Tarih Okulu Dergisi*, 17(73), 3416-3434. <http://dx.doi.org/10.29228/joh.79012>

Sümbüllü, Y. Z. (2004). Tıbbi ve mistik folklor açısından aş erme. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 11(23), 133-143. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/32836>

Tanımak. (t.y.). *Güncel Türkçe Sözlük*. Türk Dil Kurumu. 30 Haziran 2026 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden erişildi.

Töret, A. B. (2021). COVID-19: Küresel salgın sürecinin Aşık Nurşah'ın şiirlerine yansıması, *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 14(34), 494-509. <https://doi.org/10.12981/mahder.901210>

Tuncer, F. F. (2020). Öngörülemeyen bir küresel düzen ve COVID-19: COVID-19 karikatürleri ile yeni düzen okuması. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(COVID-19 Special Issue), 42-58. <https://doi.org/10.21547/jss.748641>

Uca. A. (2007). Türk toplumunda Hıdırellez-I. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 14(34), 113-138. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/33076>

Yilter, Sait. (2020). Klasik Türk Edebiyatı tarzında yazılmış koronavirüs manzumeleri, *Pearson Journal of Social Sciences & Humanities*, 5(6), 1-34. <https://doi.org/10.46872/pj.55>

Yücesoy, G. E., Okmeydan, S. B., & Ekici, M. (2023). Somut olmayan kültürel miras unsuru olarak bahar bayramı: Hıdırellez. G. Gürçay (Ed.), *Balkan 9. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi bildiri kitabı* (ss. 899–910). Academy Global Publishing House. https://www.researchgate.net/publication/377219624_Somut_Olmayan_Kulturel_Miras_Unsuru_Olarak_Bahar_Bayrami_Hidirellez